

CVM, CM 119022, 7. lpp.

Ilmārs Dirveiks

CĒSU PILS DIENVIDU TORŅA ARHITEKTŪRA

Cēsu viduslaiku pils pēdējās desmitgadēs atrodas sabiedrības uzmanības lokā – to sekmē mūsdienīga un vispusīga pieeja šī kultūrvēsturiskā objekta atjaunošanai. Sabiedrisko norišu fonā nereti var rasties iespaids, ka apjomīgās pilsdrupas daudzu gadu garumā ir izpētītas un tagad aktuāli ir vienīgi atsevišķu mūru daļu konservācijas darbi. Patiesībā tieši nezināmais arvien piesaista pētniekus Cēsu pilij, un dažādu raksturu pētījumi joprojām turpinās, uzkrājot pieredzi un izmantojot jaunas pētniecības metodes. Pakāpeniski ir formulēti galvenie pils būvēstures posmi, bet turpinās detalizēta atsevišķu pils daļu un to savstarpējās funkcionālās saiknes izpēte. Pils arhitektūru pamatā nosaka tās aizsardzības raksturs. Tomēr militāro konfliktu starplaikā ēkā bija jānodrošina tās iemītnieku sadzīves apstākļi. Šajā aspektā interjeru iekārtojuma, labierīcību un apkures organizācija ir tikai daži no pētāmajiem virzieniem. Nepārprotami militāras nozīmes būves ir apaļie torņi, bet arī tos miera laikā nereti izmantoja dzīvošanai vai kā noliktavas. Mūsdienās plašajās Cēsu pilsdrupās tieši masīvie un grandiozie torņi atstāj vislielāko iespaidu. Tā nav nejaušība – visbiežāk torņiem un torņveida būvēm, ja tās nebija tikai tehniskas konstrukcijas vai vietzīmes, bija vēl kāds virsuzdevums – torņi iemiesoja varenības apziņu un demonstrēja to, un tam vislabākais instruments vienmēr bijusi arhitektūra.

Viens no Cēsu pilsdrupu pazīstamākajiem objektiem ir pils dienvidu stūrī celtais tornis, kas 2020. gada vasarā pēc vairāku gadu atjaunošanas darbiem tika atvērts publiskai apskatei. Šī raksta mērķis ir, balstoties uz jaunāko dažādu nozaru speciālistu veikto pētījumu rezultātiem, iepazīstināt lasītājus ar dienvidu torņa (turpmāk – D tornis) būvēsturi un arhitektūru. Rakstā izmantoti D torņa restaurācijas projektam izstrādātie plāni un tajos ieviestā šaujamlūku numerācija (projekta autors arhitekts Artūrs Lapiņš). Raksts tapis ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansiālu atbalstu.

LĪDZŠINĒJIE PĒTĪJUMI, VĒSTURES AVOTU ZIŅAS UN KONSERVĀCIJAS PASĀKUMI

Latvijas viduslaiku piļu apzināta attēlošana zīmējumos un gleznās pētnieciskos nolūkos, lai dokumentētu to stāvokli attiecīgajā laikā un radītu materiālu krājumu turpmākām studijām, aizsākās 19. gadsimtā. Par Cēsu pili ir rakstīts daudz, bet nopietni, zinātniski, profesionālu vēsturnieku veikti pētījumi ir tikai daži. Pirmais plašākais, ar arhīva materiāliem un uzmērījumiem pamatots, profesionālais pētījums par pils būvvēsturi publicēts 1890. gadā (Löwis 1890). Tā autors bija Karls fon Lēviss of Menārs (*Karl von Löwis of Menar*) – nozīmīgākais piļu pētnieks Baltijā līdz 20. gadsimta 30. gadiem (Ose 2001a, 224). Savus secinājumus viņš pamatoja ar 1888. gadā Zviedrijā, Stokholmas Kara arhīvā pētīto Cēsu pils uzmērījumu un kopskatu zīmējumu, 1688. gada pils inventarizācijas teksta analīzi, kā arī novērojumiem Cēsu pilsdrupās. K. fon Lēviss of Menārs ir pirmais pētnieks, kurš veicis pils D torņa plānu un detaļu uzmērījumus, īpaši pievērsoties abām fasādes arkatūrām, no kurām apakšējai dotas precīzas arku dimensijas. Šaujammekāras savienošo gaiteni K. fon Lēviss of Menārs nosaucis par “sargeju” un tajā ievērojis māla flīžu grīdas. K. fon Lēviss of Menārs ir pirmais, kurš detalizēti aprakstījis torņa pagraba (cietuma) telpu. K. fon Lēviss of Menārs publicēja pētījumu kopsavilkumu, ilustrējot to ar kompilatīvu pils plāna zīmējumu, kas bieži tiek izmantots dažādās publikācijās līdz pat mūsdienām. Grafiskajā lapā blakus pils situācijai attēloti arī torņu, t. sk. D torņa, stāvu plāni un arkatūras uzmērījumi. Varam tikai minēt, kā K. fon Lēvisam of Menāram izdevās nokļūt torņa augšstāvos, lai veiktu uzmērīšanas darbus, jo 19. gadsimta 80. gados nekādas remontiem paredzētas sastatnes D tornī nebija. Katrā ziņā samērā riskanto mērījumu veikšanai bija nepieciešama pētnieka patiesa degsme un interese par vēstures pieminekļiem.

Pēc trim gadiem K. fon Lēviss of Menārs atgriezās pie Cēsu pils vēstures jautājumiem ar publikāciju par D torni (Löwis 1893, 189). Pētnieks pirmo reizi definēja torņa stratēģisko nozīmi, norādot, ka tas aizsargājis gan vārtus uz iekšpagalmu, gan pirmo priekšpili un vārtus uz otrās priekšpils teritoriju. Lielu daļu publikācijas aizņem jautājums par viduslaikos nereti lietoto “Garā Hermaņa” nosaukumu nocietinājumu galvenajam tornim. To, pēc K. fon Lēvisa of Menāra domām, pilnībā var attiecināt uz Cēsu pils D torni.

1937. gada maijā laikrakstā “Cēsu Vēstis” novadpētnieks, Cēsu kūrorta komitejas inspektors Kārlis Dzirkalis publicēja pirmo detalizēto D torņa vēstures un arhitektūras aprakstu latviešu valodā (Cēsu Vēstis, 26.02.1937., 05.03.1937.). Rakstā iekļauts daudz tehnisku detaļu, piemēram, elementu izmēri, stāvu apraksti, kā arī specifiska arhitektūras vēstures informācija. Autors norāda, ka galvenais zinātniskais avots publikācijai un torņa restaurācijai bijuši K. fon Lēvisa of Menāra zīmētie plāni un Cēsu pils apraksts. Publikācijā ir daudz kļūdainu vērtējumu un secinājumu. Kopumā raksts bija domāts plašai publikai, tādēļ ievērojama tā daļa atvēlēta romantiskam vēstures faktu izklāstam par torņa cietumu un ieslodzītajiem.

Izcilais igauņu mākslas vēsturnieks Armins Tūlse (*Armin Tuulse*) ir autors joprojām vienīgajam apkopojošam pētījumam par Latvijas viduslaiku pilīm (Tuulse 1942). Cēsu

pilij kā vienai no nozīmīgākajām Vācu ordeņa būvēm Livonijā A. Tūlse savā monogrāfijā pievērsies vairākkārt, atsevišķi aplūkojot arī D torni. Torņa raksturojumā pētnieks izmantojis K. fon Lēvisa of Menāra pētījumus, kā savu pienesumu dodot torņa arhitektūras raksturojumu plašākā stilistiskā kontekstā, proti, norādot uz Vestfālenes reģiona ietekmi 15. gadsimta militārajā arhitektūrā, kuras īpaša pazīme ir torņu arkatūru joslas (Tuulse 1942, 372).

20. gadsimta 70. gados kvalitatīvi jaunā un augstākā pakāpē Cēsu pils izpēti pacēla vēsturnieks Roberts Malvess. Viņš veica kompleksu pils būvvēstures izpēti, rūpīgi izvērtējot iepriekšējo pētnieku darbu, vēsturiskos plānus un skatus, kā arī pats apsekojot pilsdrupas (Malvess 1995, 1998, 2005). Saskaņā ar vēsturnieka ieviesto un joprojām kopumā izmantoto Cēsu pils plānojuma attīstības periodizāciju tās būvvēsture iedalāma trijos etapos. 21. gadsimtā, turpinot pētījumus, arī R. Malvesa pieņēmumos jāveic korekcijas vai vismaz jānorāda uz nekonsekvencēm tajos.

Rakstīto vēstures avotu par Cēsu pils vēsturi jaunāko apkopojumu veicis Agris Dzenis. Vēsturnieks izveidojis visaptverošu faktu materiālu, kas iekļauj arī avotu tulkojumus un bibliogrāfiju (Dzenis 2014). Lai gan attiecībā uz būvvēsturi pamatā palikušas galvenās atziņas, ko sniedzis R. Malvess, A. Dzeņa darbā sniegtas daudzas jaunas un nozīmīgas, līdz šim neievērotas dokumentālas ziņas.

Visi Cēsu pils pētnieki izmantojuši pieejamos vēsturiskos skatus un plānus. No 18. gadsimta pēdējās trešdaļas līdz 19. gadsimta beigām vairāki mākslinieki radījuši

1. att. Skats uz Cēsu pili no dienvidu puses. D tornim redzami ārsienas nobrukumi (LUAB, BM05124A)

J. K. Broces zīmējums, 1793

pazīstamus Cēsu pilsētas panorāmas skatus un pils tuvplānus. D torņa izpētei visnoderīgākie ir Johana Kristofa Broces (*Johann Christoph Brotze*) zīmējumi (Broce 2007, 24, 46–57). Viņš pils skatus zīmējis 1771., 1793. un 1800. gadā. Tolaik D tornim vairs nebija jumta, bet mūra augšdaļa ar arkatūru joprojām bija gandrīz pilnībā saglabājusies. J. K. Broce pamanījis un iezīmējis atšķirīgos arku masverkus. Trešajā stāvā trīs šaujamlūku priekšējās sienas bija nobrukušas. Skatā no dienvidrietumiem, kas tapis 1793. gadā, divus plašākos ārsienas zudumus J. K. Broce “uzlabojis”, attēlojot sienas ar “glītākām” malām. Savukārt 1800. gadā zīmētajā skatā no austrumiem šādi centieni vairs nav konstatējami – objektīvi attēlots trešā stāva ārsienas nogrūvums un augšējās arkatūras zudumi. J. K. Broce ar īpašu rūpību zīmējis šaujamlūkas un to dūmu izvades ailas.

19. gadsimta otrajā pusē sākās pastkaršu un fotoattēlu laikmets. D tornis redzams vairākos fotouzņēmumos. Gan vēsturiskajos zīmējumos, gan fotoattēlos īpašu interesi raisa D torņa augšdaļas savienojums ar korpusiem. Daži J. K. Broces attēli sniedz savstarpēji pretrunīgu informāciju, un augšējo torņa sienu fragmenti tajos atainoti pārspilētā mērogā. Savukārt fotoattēli ar dažiem izņēmumiem uzņemti no pārāk tāla skatpunkta vai ir neskaidri. Viens no senākajiem labas kvalitātes fotoattēliem uzņemts no Jaunās pils torņa, publicēts 1913. gadā un attēlo pilsdrupu kopskatu 19. gadsimta otrajā pusē (Sehrwald 1913, 7). 1896. gadā izdotajā Reinholda Gulekes (*Reinhold Ludwig Ernst Guleke*, 1834–1927) albumā atrodams viens no diviem pils pētniecībai nozīmīgākajiem A korpusa iekšskatiem (Guleke 1896, F. II, T. VIII, d). Tajā redzama arī D torņa augšdaļa ar ailām, kas ved gan uz pils trešo stāvu, gan bēniņiem. Šis fotoattēls sniedz skaidrāku priekšstatu par 20. gadsimtā

2. att. Skats uz D torni
no dienvidu puses
19. gadsimta nogalē
(CVMM KPA)

veikto papildinājumu un pārveidojumu apjomu. Otrs nozīmīgs uzņēmums ir skats uz pili no dienvidaustrumu puses (Guleke 1896, F. II, T. VII, a, d, e). Lai gan fotografēts rudenī un skatu daļēji aizsedz sīki koki, D torņa fasādes mūra stāvoklis ir labi saskatāms.

Šie attēli ļauj spriest par 20. gadsimta pirmajā pusē veikto remontu apjomu un tām torņa fasāžu daļām, kas šo remontu laikā pārveidotas bez fiksācijas un izpētes.

Ugunsieroču straujās attīstības dēļ 15.–16. gadsimtā Eiropā, tostarp Latvijas teritorijā esošajām pilīm tika veiktas ievērojamas pārbūves, lai uzlabotu militārās aizsardzības spējas. 13. gadsimtā Cēsu pils tika celta izdevīgā reljefā – pakalnā ar stāvām nogāzēm, kur aizsardzības spējas papildus nodrošināja dabisku un mākslīgi izraktu grāvju sistēmas. 15. gadsimtā ar to vairs nepietika, jo ugunsieročiem ir ievērojamas triecienspējas, arī raidot šaiviņus no attāluma. Pils sekmīgai aizsardzībai bija nepieciešami dažādos līmeņos izvietoti ugunsieroči. Lielu nozīmi ieguva torņi. To fasāžu apaļās un liektās virsmas labāk pasargāja no šaiviņiem, bet no uzbrucēju vērsta frontāla trieciena pasargāja tikai ievērojams sienas biezums. 15. gadsimtā trešdaļai Latvijas teritorijā esošo piļu tika piebūvēti jauni tā sauktie lielgabalu torņi, un 1488. gadā vizitācijā gandrīz katrā Vācu ordeņa pilī Livonijā uzskaitīti ugunsieroči (Ose 2010, 16, 31). Lielgabalu torņi bija aprīkoti ar smago artilēriju, un pirmām kārtām tie kalpoja sekmīgai aizsardzībai no lielāka attāluma, preventīvi apturot uzbrucējus.

Tomēr tikai retos gadījumos zināms precīzs viduslaiku piļu torņu celšanas laiks. Līdz šim Cēsu pils būvvēstures izpētē ir noskaidrots, ka 15. gadsimtā notikuši plaši pils pārbūves darbi, kuru gaitā uzcelts A korpus, D ārsiena un R torņa apakšējā daļa. Te vērts atgriezties pie R. Malvesa ieviestās pils būvvēstures hronoloģijas otrā perioda. Pētnieks to ierobežojis laikā no 1375. līdz 1413. gadam, nosaucot par “Attīstīto plānojumu” (Malvess 2005).

Laika perioda galējā robeža ir pieņemta nosacīti, ņemot vērā Vācu ordeņa sakāvi Grunvaldes kaujā 1410. gadā. Pēc vēsturnieka domām, ordenim bija nepieciešams laiks, lai atgūtos no zaudējuma, un tobrīd lieli būvdarbi nevarēja notikt. Taču nav zināms, cik ilgs bijis šis “atlabšanas” periods. Tikpat labi Cēsu pils apjomīgā rekonstrukcija varēja sākties 15. gadsimta otrajā ceturksnī, kad tika celta jauna pils atbilstoši ugunsieroču prasībām. Pāreja uz ugunsieročiem bija pakāpeniska – Livonijā tā norisinājās 14. gadsimta beigās un 15. gadsimtā. Jauno ieroču lietošana 15. gadsimta otrajā pusē jau guva pārsvaru. Kvadrātiskajām kastelām parasti tika izbūvēts apaļš tornis stūrī vai diagonāli izvietoti divi apaļie torņi. Pēc R. Malvesa domām, pateicoties aktīvajai būvniecībai perioda beigās, uzcelta galvenā pils un triju priekšpiļu sistēmas. Torņus pils korpusu ārējos stūros R. Malvess pieskaitīja pie nākamā perioda, ko nosaucis par “Pilnveidoto plānojumu”. Saprojami, ka tik vienkāršota pieeja izraisa iebildumus tieši D torņa kontekstā. Pirms 1484. gada, kad pilsētnieki nopostīja Rīgas II pili, tai jau ir bijuši diagonālie apaļie torņi. Cēsu pils nav izņēmums. 15. gadsimta beigās Cēsis kļuva par Vācu ordeņa Livonijas mestra Voltera fon Plettenberga (*Volter von Plettenberg*) rezidenci. Pēc 1495. gada mestrs organizēja cietokšņu aizsardzības spēju nostiprināšanu, jo Maskavija sāka plānot uzbrukumus Livonijai. Var piekrist R. Malvesa viedoklim, ka ar šo brīdi sākās Cēsu pils rekonstrukcija un modernizācija atbilstoši ugunsieroču karadarbībai, tajā skaitā “no pamatiem uzbūvēti un aprīkoti 3 vareni, augsti torņi Cēsīs”, kā teikts Baltazara Rusova (*Balthasar Russow*) Livonijas hronikā (Rusovs 1926, 45). Šis ir viens no visbiežāk citētajiem šajā hronikā sniegtajiem ar Cēsu pils vēsturi saistītajiem faktiem. R. Malvess uzskatīja,

ka mestrs Volters fon Pletenbergs Cēsu pili cēlis Z torni, D torni un R torņa cilindrisko augšdaļu (Malvess 2005, 181). Vēsturnieks, par piemēru ņemot Rīgas pils diagonālos torņus, nekritiski pieņēma, ka Cēsis situācija attīstījusies analogi, un "triju torņu grupā" iekļāva arī D torni. Pētnieks balstījies uz paša radīto hipotēzi par Cēsu pils plānojuma evolūciju. Tādēļ atsevišķas Cēsu pils būvniecības aktivitātes būvvēstures hronoloģijā R. Malvess "ievietojs" mehāniski, bez detalizētas izpētes. Piemēram, jaunākajos pētījumos konstatēts, ka R torņa savienojums ar D korpusu izrādījies sarežģītāks, nekā varētu šķist, to pavisam uzlūkojot (Dirveiks 2002, 25). Lielāku skaidrību par D torņa būvniecības laiku vieš būvmateriālu (ķieģeļu) optiski stimulētās luminiscences datēšana, kā arī torņa savienojuma ar korpusiem analīze. Pētījumu rezultāti ļauj secināt, ka D tornis celts vienā laikā ar korpusiem 15. gadsimtā.

Attīstītu ugunsieroču laika lielgabalu torņu arhitektūras pazīmēm vislabāk atbilst Z tornis, pirmās priekšpils A tornis (t. s. Lademahera tornis) un pirmās priekšpils R tornis. Neatkarīgi no tā, vai šie torņi ir hronikā minētie, tie vērtējami kā tipiski 15. gadsimta beigū un 16. gadsimta militārās arhitektūras piemēri. Torņu precīzāka datēšana nākotnē būs iespējama, izmantojot modernākas tehnoloģijas. Jautājums par "trim Pletenberga torņiem" pils vēsturei nav pats nozīmīgākais un, visticamāk, paliks neatrisināts. Triju jauno torņu piedēvēšanu pilij kritiski izvērtēja Cēsu pilsētas vēstures pētniece Māra Caune, pierādot, ka nav dokumentāla pamata hronikā minētās būvniecības aktivitātes saistīt tieši ar pili – torņus varēja uzcelt arī pilsētas aizsardzības mūri (Caune 1994, 113). Tomēr jānorāda uz dažiem aspektiem, kas pētījumā palikuši ārpus vēsturnieces uzmanības loka. Fakts, ka torņu celtniecība atzīmēta hronikā, varētu nozīmēt arī to, ka jaunie torņi bija savam laikam samērā ievērojamas būves, proti, tie ir apjomīgi, masīvi, "iespaidīgi" un laikabiedriem pamanāmi. Cēsu pils kā Livonijas mestra galvenā rezidences aizsardzības spēju nodrošināšana ordenim neapšaubāmi bija prioritāte. Relatīvi plašā pilsētas teritorija, pat apjozta ar mūri un aprīkota ar atsevišķiem torņiem, bija grūtāk aizsargājama īpaši ugunsieroču attīstības laikmetā. Stratēģiski pareizāk un loģiskāk būtu prāvus līdzekļus ieguldīt tieši pils modernizācijā. Turklāt Voltera fon Pletenberga valdīšanas laiks sakrīt ar masīvo apaļo lielgabalu torņu būvniecības uzplaukumu. Cēsu pilsētas vēsturiskajos plānos visi pilsētas torņi ir attēloti kvadrātiski, raksturīgi 14. un 15. gadsimta arhitektūrai (izņemot pusapaļo Lējēju torni). Tādēļ, pēc šī raksta autora domām, ticamāk, ka vēstures literatūrā pazīstamie "trīs Pletenberga torņi" būvēti pils, nevis pilsētas aizsardzības spēju palielināšanai.

Dažos 16. gadsimta pirmās puses dokumentos atrodamas ziņas par pils aizsardzības aspektiem. 1532. gada 8. maijā Vācu ordeņa Vīlandes komturs vēstulē mestram brīdinājis par Prūsijas hercoga iespējamo iebrukumu Livonijā, pie viena sniedzot rekomendācijas Cēsu pils aizsardzības nostiprināšanai: "Jūsu žēlastība labi zina, kādā stāvoklī ir Cēsu priekšpils, un arī par vietu starp pilsētu un pili." (AR 1910, 790)

D torņa būvvēsturei īpaši vērtīgi ir dokumenti, kas tikai pavisam nesen nonākuši Cēsu pils pētnieku uzmanības lokā. Vienu no tiem uzgājis igauņu vēsturnieks Juhans Krēms (*Juhan Kreem*). Tā ir Vācu ordeņa Livonijas mestra Hermaņa fon Brigeneja (*Hermann von Brüggene*) 1538. gada 12. maija vēstule, kas no Karksi pils nosūtīta Tallinas pilsētas rātei (Tallinna Linnaarhiiv, f. 230, n. 1, s. BB 24 IV, fol. 44). Vēstulē mestrs lūdz aizdot šaujampulveri, jo Cēsis kādā tornī, kur glabājies šaujampulveris, zibens

spēriena dēļ noticis ugunsgrēks, nodarot tornim ievērojamus bojājumus. Dokumentā nav precīzas norādes par postījuma laiku, bojājumu apmēriem un konkrētu torni. Papildu ziņas divu korespondenču formā par šo notikumu atradis vēsturnieks Edgars Plētiens. Pirmais dokuments ir Rīgas arhibīskapa kanclera ziņojums Prūsijas hercogam Albrehtam 1538. gada 13. decembrī par to, ka Cēsis bijis negaiss un tā laikā zibens dēļ sadedzis "mestra apģērbs un sudraba kaste" (Hartmann 1999, Nr. 1000). Dokumentā minēts, ka zibens izraisījis eksploziju, kā dēļ uzsprāgusi pulvera noliktava, un tas, savukārt, izraisījis kāda pils torņa nobrukšanu "divu vīru augstumā". Tā ir nepārprotama norāde, ka tornis izmantots arī pulvera glabāšanai. Kādā torņa telpā glabātas mestra sudrablietas un apģērbs. Tāpat pili nopostīts "jaunais kambaris" (vācu *Gemach*). Tā varēja būt gan istaba, gan, iespējams, kāda neliela vienas telpas būve. Tajā esot sadeguši mūri un "zvani". Varam tikai minēt, kādam nolūkam tika glabāti zvani; trūkst jebkādas norādes arī par to lielumu, skaitu un izcelsmi. Lielākus zvanus to svara un transportēšanas grūtību dēļ bija ērtāk glabāt kādā zemes limenī esošā telpā. Varbūt tā bija kāda ēciņa parhamā blakus D tornim. Minētās dabas stihijas (vai eksplozijas) rezultātā nopietni cietusi arī pilsētas apbūve: ne vien pili, bet arī pilsētā visi logi esot saplīsuši, krāsnis sabrukušas un jumti noplēsti. Tālu no pils un arī pilsētā ir atrasti miruši cilvēki; daži esot pazuduši. Protams, šādas ziņas par zaudējumu apjomu ir ļoti aptuvenas, un patiesā katastrofas aina paliks nezināma (Hartmann 1999, Nr. 1000).

Kāds cits dokuments, kas tapis 1539. gada 12. janvārī, ir piemērs tam, cik vēstures avotu ziņas var būt maldinošas, un tas atzīts jau konkrētā avota tapšanas laikā (Hartmann 1999, Nr. 1007). Vēstulē mestrs Hermanis fon Brigenejs sūdzējies par daudziem ļaudīm, kas Cēsis piedzīvoto postu ir pārspilējuši. Nevarot būt ne runas, ka visa nauda, rotaslietas un pulveris ir zaudēts. Bojājumi nepārsniedzot zaudējumus, kas mērāmi ar 1000 Rīgas markām. Zaudēts ne vairāk kā 40 mucas pulvera, daži zvani un tornis, kā arī izbīruši visi pils logi, ko mestrs ar 10 000 Rīgas markām un savu ļaužu darbu var viegli salabot. Tās esot pārspilētas baumas, kuru pamatā ir cilvēku neziņa (Hartmann 1999, Nr. 1007).

Dokumentos minētās detaļas, kā "istabas/kambara" atrašanās vieta u. c., nav atšifrējamas, bet visos trijos avotos sakrīt informācija par kāda torņa daļēju sagrūšanu, kas, visticamāk, notikusi 1538. gada sākumā. Atliek cerēt, ka jauni vēstures avoti atradīsies arī turpmāk.

2013. gadā tika veikta D torņa šaujamlūkās esošo koka paliktņu dendrohronoloģiskā datēšana. Noskaidrojās, ka koki to izgatavošanai cirsti 15. gadsimta 30. gadu beigās vai 40. gadu sākumā (Zunde 2016b, 273, 274). Tas ļāvis datēt plašu D torņa pārbūvi, kas sakrīt ar dokumentos minētajiem notikumiem, kaut arī to saistība ar D torni paliek hipotēzes limenī.

1558. gada 15. jūnijā Cēsu pils nama komturs (vācu *Hauskomthur*) Volters Kvade (*Wolter Quade*) ziņojis mestram par sagūstītā Hansa Gintera izbēgšanu no Cēsu pils Garā Hermaņa torņa pagrabā ierīkotā cietuma (QG 1862, 290). Livonijas pilis 16. gadsimtā par "Garā Hermani" (vācu *Lange Hermann*) mēdza saukt augstāko un nereti arī militārajā aspektā stiprāko no torņiem. Pirmais šo apzīmējumu saistībā ar Livonijas pilīm analizēja K. Lēviss of Menārs, norādot uz nosaukuma etimoloģiju no vācu valodas vārda *Wehrman* jeb "sargs" (Löwis 1893, 39). Viņš atgādināja, ka šādi saukts gan Tallinas cietokšņa slaidais, tālu pamanāmais tornis Domkalnā, gan četrkantainais Narvas pils tornis, gan

oktogonalais Paides pils tornis un, iespējams, arī viens no Kokneses pils torņiem (Löwis 1893, 39, 40). Pēc K. fon Lēvisa of Menāra domām, Cēsu pili cietumam visatbilstošākais ir D torņa pagrabs, kurā ieeja bija iespējama tikai caur velvi, turklāt šis tornis pārvalda piekļuvi vārtu būvei caur priekšpilim, tādēļ apzīmējums, kas atvasināts no vārda “sargs”, ir visatbilstošākais tieši šim tornim. Lai gan 1558. gada dokumentā par to nav tiešas norādes, vēstures literatūrā nostiprinājies uzskats, ka 1558. gadā “nodevējs un spiegs Hanss Ginters” un citos dokumentos minētie ieslodzītie turēti tieši D tornī. Šāds uzskats izveidojās, vēl nezinot par Z torņa zemāko stāvu arhitektūru un šķietami cietumam piemēroto pagraba telpu, kas atklājās tikai arheoloģisko izrakumu laikā 20. gadsimta 60. gados. Pētnieku pieņēmumu par D torni kā nozīmīgāko aizsargbūvi pils kompleksā centās apstrīdēt R. Malvess. Viņš salīdzināja Z un D torņu pagraba telpu parametrus un “Garā Hermana” nosaukuma saturisko jēgu pīļu arhitektūrā, uzskatot, ka šādam nosaukumam vairāk atbilst Z tornis (Malvess 2005, 198). Mūsdienās R. Malvesa viedoklis vairāk šķiet emocionāls, kam pamatā ir pētnieka veiktie atklājumi Z torņa pagrabā paša vadīto arheoloģisko izrakumu laikā. Viņa pētījumos atrasto priekšmetu interpretācija jau sen tiek uztverta kritiski un vērtēta kā nepamatota. Cietuma telpu “drošuma” salīdzināšanai R. Malvess izmantoja pēc būtības nenozīmīgas atšķirības telpu un gaismas lūkas izmēros. Turklāt vēsturnieks pilnībā noklusē faktu, ka D torņa pagrabtelpā ierīkota atejas izbūve, kādas trūkst Z torņa pagrabā. Rakstītos avotos senākās ziņas par cietumu kādā “Cēsu pils tornī” saglabājušās no 15. gadsimta trešās ceturtdaļas. 1467. gada 24. septembrī dominikāņu ordeņa mūks Johans Kvants Rēveles pilsētai rakstītā vēstulē ziņojis, ka kāds viņa ordeņa brālis par parādiem ticis ieslodzīts Cēsu tornī (Dzenis 2018, 22). Hronoloģiski nākamais dokuments, kur atkal kāds “Cēsu tornis” pieminēts kā ieslodzījuma vieta, rakstīts pēc četriem gadiem – 1471. gadā, kad cietumā turēts no amata atceltais Vācu ordeņa Livonijas mestrs Johans Volthūss fon Herse (*Johann Wolthus von Herse*) (Dzenis 2018, 22). Nav zināms, cik un kādi 15. gadsimtā Cēsu pilij bija torņi. Tomēr pašreizējā izpētes stadijā ir pamats pieņemt, ka 15. gadsimta otrajā pusē jau bija uzcelts jaunais A korpuss, kā arī D un R torņi. Lai arī kā ieslodzījuma vietu iespējams izmantot jebkuru noslēdzamu telpu, D tornī cietums bija izbūvēts jau sākotnēji. Savukārt pašreizējais Z tornis celts ievērojami vēlāk – 15. gadsimta beigās vai 16. gadsimta sākumā.

Acimredzams, ieslodzījuma vietas funkciju varēja pildīt gan Z, gan D torņu pagrabi. Pēc uzbūves tie ir līdzīgi, un nav nozīmes to salīdzināšanai kategorijās: “kurš stiprāks”. Kā liecina iepriekš minētais 1558. gada dokuments un notikumi vēsturē un mūsdienās, ieslodzījuma vietas konstrukcijas drošumam nav nozīmes, ja bēgšanā no tās palīdzību sniedz citas personas. Tomēr jāatzīmē, ka D torņa cietumā bija īpaši izbūvēta atejas vieta, kas liecina par nepārprotami jau sākotnēji plānotu telpas funkciju. Kā liecina rakstītie avoti, Cēsu pili galvenokārt bijušas ieslodzītas personas, kuras sabiedrībā ieņēmušas augstu statusu un spēja radīt reālus draudus ordeņa varas pozīcijām. A. Dzenis, balstoties uz plašām rakstīto avotu ziņām, secinājis, ka Cēsu pili pamatoti var uzskatīt par Vācu ordeņa galveno cietumu Livonijā (Dzenis 2018, 22, 23).

Livonijas kara (1558–1583) laikā Cēsu pils ievērojami cieta karadarbības rezultātā. Apšaudei un līdz ar to postījumiem noteikti bija pakļauts arī D tornis, kura apjomīgā rekonstrukcija bija veikta tikai pirms 40 gadiem – ap 1538. gadu. Visai ticami, ka 1577. gada aplenkuma laikā intensīvā apšaudē tika sadragātas torņa ārsienas daļas. Ar smagām

akmens lodēm varēja viegli izārdīt plānās trešā un ceturtā stāva ārsienas posmos, kas savienoja šaujamkameras. Iespējams, J. K. Broces 1793. gada zīmējumā redzami ārsienas zudumi trešā stāva dienvidrietumu pusē (ailas L3-10/11/12) ir šīs karadarbības sekas. 1800. gadā zīmētajā skatā no austrumu puses plašāks nobrukums saskatāms ailes L303/04 zonā. Laikapstākļu ietekmē šajās vietās mūra erozijas procesi turpinājās un tika likvidēti tikai 1938. gadā.

Arheoloģiskās izpētes rezultāti liecina, ka tornī glabājusies munīcija, galvenokārt čuguna lodes svina apvalkā. 1982. gadā pils aizsarggrāvī torņa dienvidu pusē pie pamatnes starp būvgružiem tika atrasts ap 200 šādu ložu, kam čuguna serdi ietver svina apvalks (Apala 1982, 11). Visticamāk, lielais daudzums ložu izbirušas no torņa, kad sagrūvusi kādas šaujamkameras siena. Ja tas būtu noticis miera laikā, piemēram, 1538. gada dokumentā minētajā negadījumā, drupas no pilsgrāvja būtu izvāktas, un vērtīgā munīcija būtu savākta. Taču viss pēc katastrofas palicis nenokopts. Tas liek domāt, ka lodes pilsgrāvī sabirušas, kad D torņa ārsiena bojāta apšaudē 1577. gada aplenkuma laikā. Netālu no minētajām lodēm pilsgrāvī tika atrasti sakrituši ķieģeļu mūra sienu fragmenti un atsevišķas šaujamlūku akmens detaļas (Apala 1984). Arī tās ir 1577. gada apšaudes sekas.

Pēc Livonijas kara mūsdienu Latvijas austrumu daļu līdz ar ordeņa un arhibīskapa pilīm ieguva Polijas–Lietuvas ūnija. Poļu ieceltie pārvaldnieki pakāpeniski atjaunoja atsevišķas Cēsu pils daļas, taču šie pasākumi aptvēra tikai nelielu daļu no drupās nonākušā milzīgā pils kompleksa.

Cēsu pils 1582. gada revīzijā D tornis atsevišķi nav minēts, bet no astoņus gadus vēlāk sagatavotā revīzijas protokola uzzinām vien to, ka “uz torni ved divas durvis uz dzelzs virām. Pie vienām durvīm ir aizšaujama ar skavu” (Revīzija 1590, 442). Atbilstoši pils telpu situācijai jāpieņem, ka vienas durvis veda no A korpusa lielās zāles uz vītņu kāpnēm, otras – no kāpņu telpas uz D torņa otro stāvu. No visiem pils torņiem revizors bijis tikai R tornī. Iespējams, pārējos pils torņos vairs nav bijis droši uzturēties. Nav ziņu par D torņa konstrukciju stāvokli pēc Livonijas kara, kura laikā plānās torņa ārsienas noteikti cieta apšaudēs. Ieeju D tornī revizors redzējis, atrazdamies A korpusa kādreizējā remtera zālē, paverot durvis uz kāpņu telpu, bet neejot tālāk. Tā kā D torņa pagrabā bija cietums, tad durvju aprikošana ar “aizšaujamo” ir saprotama, bet “skava” varētu nozīmēt iespēju pievienot piekaramo slēdzeni.

Cēsu pils vēsturē ir daudz ļoti intriģējošu, bet neatbildētu jautājumu. Līdzīgi kā gadījumā ar iepriekš minētajiem 1538. gada postījumiem kādā no pils torņiem (hipotētiski D tornī), precīzi nav zināma arī vieta, kur notikusi eksplozija, par kuru Rīgas rātskungs Hermanis Bodekers (*Herman Bodecker*) savā hronikā raksta sekojošo: “1604. gada 29. septembrī kāds apakšpulkvedis Cēsīs nejauši ir saspridzinājies, un lielā, skaistā pils zālē kopā ar citām velvētām telpām uzlidojusi gaisā.” (Dzenis 2020, 10) Kā raksturīgi viduslaiku un Jauno laiku hronikām, precīza postījumu vieta un apjoms nav uzrādīti. Pastāv zināma varbūtība, ka sprādzienā cietusi zāle ir agrākais ordeņbrāļu remteris A korpuss. 1688. gadā sastādītajā Cēsu pils inventarizācijas protokolā par kādreizējo remteri rakstīts: “Šīs zāles griesti, grīda un grīdas segums ir tā ruinēti, ka neviens pats dēlis nedz griestos, nedz grīdā nav redzams.” (Inventarizācija 1688, 225) 1582. gada revīzijas laikā “lielajā velvētajā istabā” (remterī) uz sienām konstatēti ordeņa mestru portretu gleznojumi (Revīzija 1582, 429). Gadsimtu vēlāk telpā velvju vairs nav, ir saglabājušies tikai koka konstrukcijas griesti

(Inventarizācija 1688, 225). Varbūt tas ir rezultāts remontam, kas veikts pēc postījumiem 1604. gadā? Ar 17. gadsimta Cēsu pils plānos redzamās A korpusa lielākās telpas izveidošanu saistāma ne tikai koka pārseguma izbūve, bet arī D torņa kāpņu telpas ieejas ailes (A korpusa dienvidaustrumu stūrī) izmaiņas un torņa kāpņu loga (uz A korpusu) aizmūrēšana. Jādomā, ka tolaik pilnībā pārveidoti arī abi lielie A korpusa dienvidu sienas logi. 1625. gada vasarā Cēsis ieņēma zviedru karaspēks. 1633. gadā Cēsu pils un pilsētas īpašnieks Zviedrijas Valsts kanclers Aksels Uksenšerna (*Axel Oxenstierna*) esot izdevis rīkojumu pili savest kārtībā (Enzeliņš 1936, 54). Iespējams, šajā laikā kādreizējā remtera zālē izveidota revīzijā minētā istaba.

Cēsu pils 1688. gada inventarizācijas protokolā atzīmēts, ka no A korpusa zāles “ir eja cauri kāpnēm, kas ved augšup uz torni” (Inventarizācija 1688, 226). “Tumšā velve” blakus kāpnēm arī esot nelietojama. Iespējams, otrā stāva telpai izvēlētais apzīmējums liecina, ka 17. gadsimta beigās tai vēl bijusi velve.

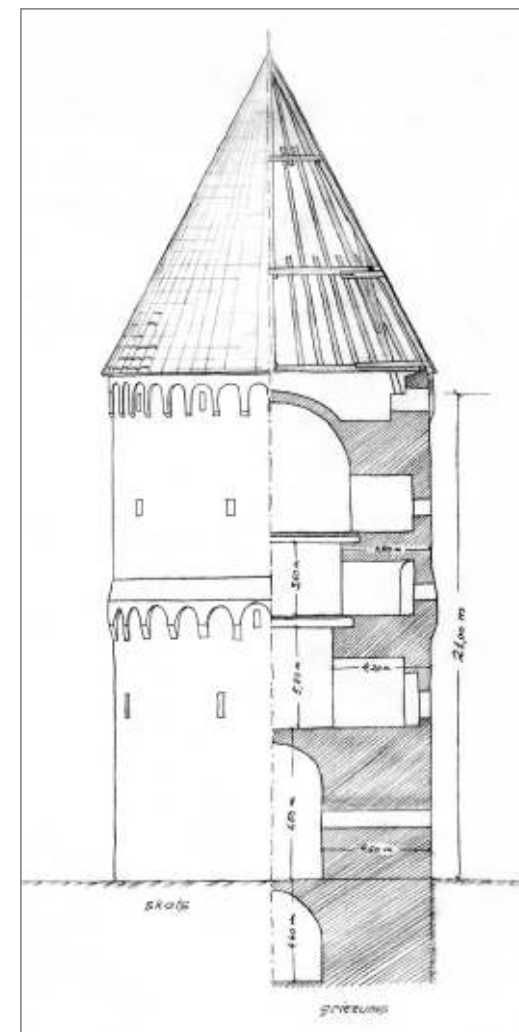
18. gadsimta pēdējā trešdaļā tapušajos Broces zīmējumos D tornim redzami vairāki plaši fasādes mūra nobrukumi trešā stāva limenī, atsedzot šaujamkameras. Nav zināms, vai tie ir apzināti radīti bojājumi karadarbības laikā vai pakāpeniskas sabrukšanas procesa rezultāts pēc mazākiem bojājumiem. Mūra augšdaļas zudumi nepārprotami saistāmi ar sienas eroziju mitruma un sala ietekmē pēc tam, kad tornis zaudēja jumtu. Lai arī torņa jumts jau sen bija zudis, pagraba un pirmā stāva velvju pārsegumi joprojām pastāvēja. Iespējams, tos sedza iebrukušo augšējo konstrukciju slānis. Līdz ar to D tornis izrādījās vēl noderīgs saimnieciskiem mērķiem. 19. gadsimta sākumā tā ārsienā izveidots caurlauzums ērtākai iekļūšanai tornī no Jaunās pils puses. Ir zināms, ka gadsimta izskaņā torņa zemesstāvs izmantots kā sakņu pagrabs (Löwis/Bienemann 1895, 52). 1877. gadā avīzē *Rigasche Zeitung* rakstīts, ka torņa “dubultais pagrabs” tiek izmantots (*Rigasche Zeitung*, 21.05.1877.). Tas liecina, ka vismaz daļēji lietota arī apakšējā pagraba telpa.

1936. gadā Cēsu pilsētas valde nolēma ne tikai saglabāt, bet pat atjaunot atsevišķas pils daļas ar nolūku tajās izvietot vēstures un mākslas muzeju. Kā pirmo izvēlējās atjaunot tieši D torni un darbus uzticēja vadīt Valsts vēstures muzeja Cēsu nodaļas pārzinim Ksaverijam Andermanim. Par sāktajām aktivitātēm tālaika presē bija optimistiski ziņojumi, vēstot par plāniem darbus pabeigt viena gada laikā, torni nosedzot ar konusveida jumtu, kas līdzīgs R torņa jumtam (Brīvā Zeme, 03.12.1936.). Šīs aktivitātes izraisīja Pieminēkļu valdes reakciju, kas piesardzīgi brīdināja, ka “nekādi neatzīst par vēlamu, lai pils visā pilnībā tiktu atjaunota” (NKMP, 1394-216-KM, 168).

Cēsu Vēstures un mākslas muzejā atrodas vairāki rasējumi, kas saistīti ar D torņa atjaunošanu 20. gadsimta 30. gados. Tie izpildīti ar grafitu zīmuli mērogā 1:100, norādot sienu biezumu un telpu augstumu. No kopumā astoņām atsevišķām rasējumu lapām viena atšķiras ar izpildījumu uz pauspapīra. Uz tās lasāms nosaukums “Cēsu pils “Garā Hermaņa” atjaunošanas projekts”. Rasējumā ir vairāki labojumi, kas kopumā atstāj nepabeigta uzmetuma, skices iespaidu. D torņa griezumā otrajam un trešajam stāvam parādīti koka siju un dēļu pārsegumi, kā arī atjaunota augšējā – ceturtā stāva velve. Trešā stāva plānā shematiski iesvītrotas ārsienas daļas, paskaidrojumā norādot: “Atjaunots 1938. g.” Teksta nenoteiksmes forma un torņa attēls bez jumta, ar atjaunotu augšējo arkatūru liecina, ka zīmējums varētu būt sava veida atskaite par reāli paveikto, lai gan torņa griezumā iezīmētā ceturtā stāva velve tā arī netika iebūvēta.

Pārējās septiņas lapas ar rasējumiem un zīmējumiem atgādina oficiālu dokumentu, ko paredzēts iesniegt būvvaldē. Tomēr visi rasējumi ir vairāk skicveida (konceptuāli), nevis darba zīmējumi. Arī septiņu zīmējumu grupai dots kopējs nosaukums “Cēsu pils “Garā Hermaņa” atjaunošanas projekts”. Atšķirīgie izpildītāju rokraksti liecina, ka iepriekš minētajai vienai lapai un septiņiem zīmējumiem bija vairāki autori. Uz dažām šīs grupas lapām ir paraksts: “Cēsu pilsētas vec. arhitekts”, uz vienas kā zīmējuma autors minēta konkrēta persona: “J. Ķezberis, arhitekts”. Jānis Ķezberis no 1934. līdz 1937. gadam bija Cēsu pilsētas arhitekts.

Kolekcijā ir šādi rasējumi: D torņa otrā, trešā un ceturtā stāva plāns (CVMM, CM 121563); griezum, kurā parādīts konusveida jumts un jumta konstrukcijas fragments plānā (CVMM, CM 121560); augšējās arkatūras pretskats un griezum, kam pievienoti neliela izmēra nosacīti stāvu plāni (CVMM, CM 121562); torņa fasādes austrumu daļa esošajā stāvoklī ar griezumu (CVMM, CM 121561); R torņa tā sauktās Mestra istabas

3. att. Cēsu pils D torņa un pārsegumu konstrukcijas. Arhitekts J. Ķezberis. 1937. g. (CVMM, CM 121560)

plāns un griezum (CVMM, CM 121564); zīmējums, kurā attēloti divi Cēsu pils skati – no rietumu un no dienvidaustrumu puses (CVMM, CM 121559). Pēdējā zīmējumā pils skati ir romantizēti, hipotētiski un shematiski, kuros parādīti galvenās pils un vairāki priekšpiļu torņi ar konusveida vai piramidāliem jumtiem, kam kopumā ir maz sakara ar realitāti. Vienīgi Z tornim trūkst jumta apjoma. Zīmējums, šķiet, ir kāds brīvā laikā tapis personisku pārdomu un fantāzijas rezultāts, kas nepretendē uz zinātnisku pieeju. Kopumā šī Cēsu muzejā esošā rasējumu kolekcija liecina, ka pils atjaunošanā bija iesaistīts arī pilsētas galvenais arhitekts Jānis Ķezberis.

Torņa restaurācijas darbi norisinājās no 1937. gada decembra līdz 1938. gada martam. To laikā plašos laukumos atjaunoja un pārmūrēja D torņa ārsienas mūri, likvidējot zudumus un rekonstruējot šaujamlūkas. Daļēji atjaunoja šaujamkameru velles. Ceturtajā stāvā tās uzmūrēja gandrīz pilnībā no jauna. Līdzekļu trūkuma dēļ darbus nācās pārtraukt, un tornis palika bez atjaunotām vītņu kāpnēm, starpstāvu pārsegumiem un konusveida jumta (Kalniņš 2017, 55). Pateicoties D torņa atjaunošanas projekta aprakstam, kura noraksts (no Ksaverija Andermaņa oriģināla) saglabājies Pieminekļu valdes arhīvā, iespējams visai precīzi salīdzināt ieceres ar reāli padarīto. Bija paredzēts ne tikai atjaunot kāpnes, iebūvēt durvis un gaismas ķermeņus, bet pat iestrādāt vara skārda plāksni torņa pagraba telpas sienā ar to vēsturisko personu vārdiem, kas bijušas ieslodzītas cietumā (NKMP, 1391-139-KM, 131). Pēc darbu pabeigšanas 1938. gada jūlijā Ksaverijs Andermanis nosūtījis ziņojumu Pieminekļu valdei, pievienojot zīmuļa skices un vienu torņa fotogrāfiju. Zīmējumos visai primitīvā veidā attēloti otrā un piektā stāva plāni un šaujamkameru pretskati. Skicēs mēģināts attēlot situāciju pēc darbu pabeigšanas, nenorādot stāvokli pirms tam (NKMP, 1396-240-KM, 228–230).

Darbu metodiku raksturo Ksaverija Andermaņa ziņojums 1938. gada 15. janvārī, kurā viņš paskaidro, ka “atsevišķu daļu atjaunošanai ņemu par paraugu 1690. g. zīmējumus” (Asaris 2014, 54). Arī Pieminekļu valdes vecākais inspektors arhitekts Pēteris Ārends ziņojumā par komandējumā uz Cēsu pilsdrupām redzēto 1938. gada 27. maijā rakstīja: “No tehniskā viedokļa darbi izpildīti rūpīgi un labi, bet no pieminekļu aizsardzības viedokļa vietām varētu vēlēt vairāk uzmanības pret senajām būves daļām un veciem būvveidiem. [...] dažas arkas torņa iekšpusē uzmūrētas par augstām” (NKMP, 1391-139-KM, 130).

1938. gada 24. aprīlī Ksaverijs Andermanis atskaitē Pieminekļu valdes priekšsēdētājam ziņoja, ka darbi veikti 1937. gada decembrī un 1938. gada pirmajos mēnešos, iztērējot 4000 latu (NKMP, 1395-83-KM, 71). Kopumā D torņa mūru atjaunošanai iztērēja 7500 latu, bet, lai pabeigtu atjaunošanu, bija nepieciešami vēl 4000 latu (Cēsu Vēstis, 05.08.1938.). Tā brīža optimistisko nākotnes vīziju raksturo Ksaverija Andermaņa ierosinājums pili atjaunot tiktāl, lai tajā varētu ierīkot Valsts vēsturiskā muzeja Cēsu nodaļu (Jaunākās Ziņas, 19.08.1938.).

Mūsdienās redzamais D torņa izskats lielā mērā veidojies 20. gadsimta 30. gadu nogalē. Tas nozīmēja plašus pārmūrējumus fasādēs (aizpildīti zudušie sienu mūrējuma laukumi, atjaunota vidējā un augšējā arkāde), interjerā (veikti plaši pārmūrējumi kamīna zonā, atjaunotas šaujamkameru pārsedzes ceturtā stāva telpā), kā arī piektā stāva brustvēra sienas un arkādes atjaunošanu. Paveiktie darbi attālināja torņa mūru sabrukšanas procesu, bet nedeļa pienesumu būvēsturei. Minēto remontdarbu galvenais trūkums bija pilnīga atteikšanās no detalizētas objekta pirmsrestaurācijas fiksācijas un izpētes, tā zaudējot

svarīgu informāciju. Īpaši tas attiecas uz kamīnu zonu torņa ziemeļu pusē. Mūsdienās vienīgā iespēja novērtēt izmaiņu apjomu ir veikt vēsturisko fotoattēlu salīdzinošo analīzi un identificēt materiālu atšķirības.

Cēsu pils atjaunošanas pasākumi atsākās pēc kara, kad no 1952. līdz 1957. gadam notika mūru remonta konservācijas un rekonstrukcijas darbi A un D korpusā, t. sk. savienojumu vietās ar D torni. Ar pārtraukumiem tie turpinājās līdz 1961. gadam. Cēsu muzeja kādreizējais darbinieks Ansis Bākulis atminas, ka ap 1960. gadu restaurācijas darbi noritēja D torņa iekštelpās (CVMM, CM ZA 3246). Šī laika būvdarbiem raksturīga cementa javas izmantošana mūra labojumos, kas konstatējami, piemēram, ap trešā stāva šaujamlūkām.

20. gadsimta 80. gados plaši arheoloģiskie izrakumi notika pils dienvidu pusē, tai skaitā D torņa pakājē esošajā aizsarggrāvja posmā. Arheoloģes Zigrīdas Apalas vadītajos izrakumos atsedza D torņa cokolu un pamatu augšdaļu. Dziļākajā rakumā (4,75 m no apakšējā cokola) tika atrasts torņa pagraba esoša caurteces kanāla izvads. Kanāls sākas A korpusā, kur pirmajā stāvā bija virtuve, un šķērso torņa cietuma telpu (Apala 1982, 6).

Paralēli arheoloģiskajiem izrakumiem atsegto konstrukciju izpēti un fiksāciju ilgu gadus veica arhitekts Ilgonis Stukmanis. Viņš izgatavoja detalizētus konstrukciju uzmērījumus, pievienojot izvērstus komentārus, kā arī vadīja fotofiksācijas darbus. Īpaši jāatzīmē plāni, kuros attēlots D torņa pagraba līmenis kopā ar atsegtajām parhama un grāvja nogāzes nostiprinājuma sienām, kā arī pilsgrāvī atrasto detaļu uzmērījumi (Stukmanis 1984, 1986). I. Stukmanis izstrādājis arī Cēsu pils izskata grafiskās rekonstrukcijas skatā no dienvidu puses (Stukmanis 1986). I. Stukmaņa versijā D torņa hipotētiskais izskats 15. gadsimtā attēlots ar akmens mūra konisku smaili, bet 16. gadsimtā tornis bijis bez jumta (par mūra smaili sk. tālāk torņa piektā stāva aprakstā). Kā nereti notiek līdzīgu rekonstrukciju veidošanā, tajās ir daudz nosacītības un pieņēmumu, kas raisa iebildumus un diskusijas profesionālu vidē, bet zīmējumiem ir informatīva nozīme plašākai sabiedrībai.

Nozīmīgs ir I. Stukmaņa darbs praktiskā D torņa saglabāšanā, 1990. gadā izstrādājot konservācijas projektu, kam “jānodrošina tornis pret jaunu avārijas situāciju

4. att. 1984. gadā atsegtais D torņa pagraba caurteces kanāla izvads pilsgrāvī (Apala 1984)

V. Šaicāna foto, 1984

veidošanas” (Stukmanis 1990). Projekts tika daļēji īstenots, iebūvējot provizoriskus starpstāvu pārsegumus un piektā stāva līmenī izveidojot koka platformu. Uzmanība pievērsta arī šaujamieroču koka paliktņiem, kurus konservācijas nolūkos bija paredzēts pārklāt ar karstu pernicu (tas netika izdarīts). Arī šī projekta ietvaros kāpnes palika neatjaunotas. Nepaaugstināja arī torņa ārsienas augšdaļu un neizgatavoja ieejas durvis tornī no A korpusa.

20. gadsimta pēdējā trešdaļā raksturīga restaurācijas metodikas daļa bija proporcionēšana, meklējot ģeometriskas sakarības, ko lietojuši celtnieki iepriekšējos gadsimtos. Tam ir zināms pamatojums, bet daudzos gadījumos šī metode tika idealizēta, aizmirstot, ka tā derīga tikai pilnībā nepārbūvētam objektam, kurš saglabājis savu sākotnējo izskatu. I. Stukmanis pieņēma, ka ar proporcionēšanas metodi iespējams teorētiski noteikt D torņa augstumu. Grafiskās modelēšanas rezultātu nevar apstrīdēt, bet iebildumus izraisa brīvi izvēlētais atskaites punkts – cokola augšdaļa, kam nav nekāda pamatojuma (Stukmanis 1990, AR-210). Šis līmenis drīzāk dod vēlamo (gribēto), ne reālo pētījumu rezultātu. 1990. gada projekta gaitā tapa tolaik precīzākie torņa uzmērījumi, kas pirmo reizi attēloja reālus, patiesus objekta izmērus un apjomu.

D torņa atjaunošanas darbi atsākās 2013. gadā saskaņā ar arhitekta Artūra Lapiņa izstrādātu konservācijas projektu, kas paredzēja vītņu kāpņu un pārsegumu rekonstrukciju, kā arī augšējās platformas izveidošanu un fasāžu remontu, saglabājot visus oriģinālos fasādes apmetuma fragmentus (Lapiņš 2013). Izstrādātā tehniskā projekta risinājumi tika aktualizēti un papildināti 2016. gadā, kad A. Lapiņš sagatavoja visu Cēsu pils torņu konservācijas projektu (Lapiņš 2016). Saskaņā ar būvprojektu atjaunota torņa augšējā platforma (jumts), starpstāvu pārsegumi trešā un ceturta stāva līmenī, izbūvētas vītņu kāpnes, veikta sienu mūrējuma konservācija, kā arī akmens, māla fližu un ķieģeļu grīdu atjaunošana. Projektā plānotie darbi tika īstenoti 2018. un 2019. gadā, torni pielāgojot pieejama tūrisma objekta funkcijai un tā četrus virszemes stāvos ierīkojot tematisku ekspozīciju.

Paralēli konservācijas projektu izstrādei arhitekts A. Lapiņš pētījis Cēsu pils (tajā skaitā D torņa) aizsardzības spējas, modelējot apšaudes lauku trajektorijas un grafiski rekonstruējot šaujamlūku arhitektūru (Lapiņš 2018). Tas ir pirmais tik plašs šāda veida pētījums par kādu no Latvijas viduslaiku pilīm.

Pēdējā laikā veikti jauni pētījumi, kas būtiski papildina D torņa būvēsturi ar nozīmīgu datējošu informāciju. 2013. gadā Dr. biol. Māris Zunde veica vairāku D torņa šaujamlūku ieroču balsta koka paliktņu dendrohronoloģisko izpēti. Nozares literatūrā šiem elementiem, kuros iestiprināja āķa bises, ir dažādi apzīmējumi: balsta sijas, balsta koka paliktņi, balsta koki. Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka ap 1540. gadu D tornim veiktas plašas pārbūves (Zunde 2016b).

Svarīgs palīgīdzeklis esošo hipotēžu un pieņēmumu pārbaudē ir vēsturisko māla ķieģeļu datēšana, izmantojot optiski stimulētās luminiscences metodi. Latvijā tieši Cēsu pili šī metode izmantota visplašāk. Lai rezultāti būtu maksimāli precīzi, nepieciešams liels paraugu skaits, un rezultāts atkarīgs no katra parauga kvalitātes. Paraugi analizēti Silēzijas Tehnoloģiskā institūta laboratorijā Polijā Dr. Pjotra Moskas (*Piotr Moska*) vadībā. D torņa un A korpusa ķieģeļu paraugu datējumi liecina, ka šīs abas Cēsu pils daļas celtas 15. gadsimta otrajā ceturksnī (CVMM, CM ZA 4799).

Tornis ir viens no nozīmīgākajiem viduslaiku pils elementiem, un tā būvēšanā bija jāiegulda ievērojami resursi. Ugunsieročiem domāta torņa novietojums nosaka pils kā cietokšņa aizsardzības un pasīva uzbrukuma spējas. Tādēļ torņu būvēšana tika rūpīgi apsvērta, ņemot vērā konkrētās pils atrašanās vietu un militārās arhitektūras teorētiskās atziņas. 15. gadsimtā konventa tipa pilīm jau bija ierasts torņu novietojums vienā stūrī vai diagonāli pretējos stūros (Ose 1997, 59).

Torņa fasādēs izvietotas dažādu izmēru šaujamlūkas un dūmu izplūdes kanāli. Torņa šaujamlūkas un šaujamkamas ir nelielas un piemērotas vieglajiem ugunsieročiem. Šaujamkamas ierīkotas torņa otrajā, trešajā un ceturta stāvā. Bēniņos atrodas tikai šaujamlūkas. Atbilstošas formas un izvietojuma šaujamlūkas ar konkrētu vertikālo un horizontālo apšaudes leņķi deva iespēju kontrolēt visu tuvāko pils apkārtni. Pētījumos konstatēts, ka D torņa un tā šaujamlūku forma un novietojums ļauj apšaudīt gandrīz visu pirmās priekšpils teritoriju vismaz 80 m rādiusā no torņa atkarībā no ieroča jaudas. Analizējot apšaudes laukus, noteikts, ka visintensīvākā aizsardzība plānota priekšpils vārtu zonai (Lapiņš 2018, 50, 53).

D torņa kaujas spēju un arhitektūras analīze veikta, vērtējot mūsdienās saglabājušos šaujamlūku formu un izvietojumu. Vismaz daļa no tām varētu būt izveidotas torņa atjaunošanas un pārbūves laikā 16. gadsimta 30. gadu nogalē (Zunde 2016b, 273). Tas bija laiks, kad šaujamieroču izmantošanā viduslaiku cietokšņos jau bija gūta ievērojama pieredze. Sākotnēji, 15. gadsimta vidū, D torņa šaujamlūkas bija piemērotas tam laikam atbilstošiem vieglākajiem rokas ugunsieročiem. Cēsu pili uzskatāmi redzama torņu arhitektūras evolūcija, tos pielāgojot smagajai artilērijai. Šim nolūkam 16. gadsimta sākumā tika uzcelts Z tornis un pirmās priekšpils vārtu tornis (t. s. Lademahera tornis). Šajā grupā iekļaujas arī pirmās priekšpils R tornis, bet tam papildus bija paredzēta arī dzīvošanas funkcija. Tomēr šaujamlūku izmēri un forma liecina, ka D tornis pēc pārbūves nav pielāgots īpaši smagiem ugunsieročiem. Acīmredzot tas rekonstruēts, paredzot pirmās priekšpils vārtu un teritorijas, kā arī galvenās pils vārtu tilta aizsargāšanu.

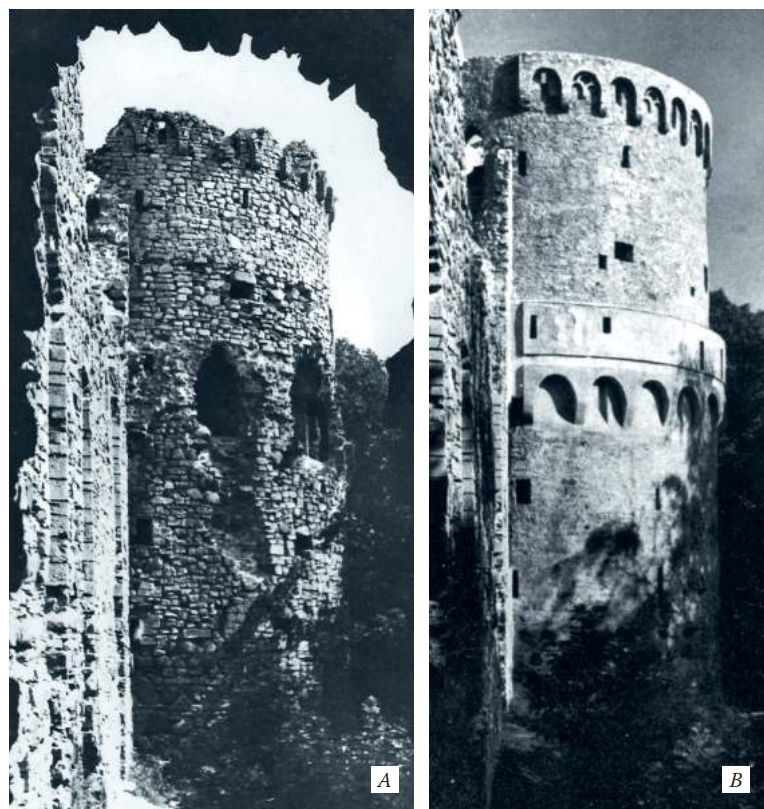

5. att. Skats uz Cēsu pili no rietumiem (ap 1685. g.). Redzami Z, R un priekšpils R torņi. Visiem torņiem augšdaļa ir izcelta ar kādu atdalošu joslu – vienkārši paplašinājumu vai arkatūru
Krigsarkivet i Stockholm, SE/KrA/0406/28/056/004

DIENVIDU TORŅA APJOMS UN FASĀDES

D torņa arhitektūra ir īpaša, atšķirīga no pārējiem Cēsu pils torniem – tā fasādēs ir redzami dekoratīvi elementi. Būtu pārsteidzīgi šo pieņēmumu absolutizēt, jo pārējiem torniem augšdaļas nav saglabājušās. 1685. gada zīmējumā redzams, ka Z, R un priekšpils R torņu augšējo šaujamlūku rinda atdalīta no pārējā cilindriskā korpusa ar kādu joslu (KKA, Wenden 4). Zīmējumā tas nav detalizēti parādīts. Iespējams, tas bijis neliels paplašinājums vai pat arkatūra. Joprojām neizskaidrojama ir akmens konsoļu josla, kuru 1793. gadā R torņa augšdaļā ievērojis un attēlojis J. K. Broce (Broce 2007, 55). Tomēr D torņa fasāžu dekors ir bagātāks ar izteiksmīgu cokolu un vidējo arkatūru.

D tornis vērsts pret pirmo priekšpili un tās vārtu būvi. R. Malvess to nodēvēja par “skaistāko pils torni visā kompleksā” (Malvess 2005, 203). D tornis saglabājies piecu stāvu augstumā. Pēdējais līmenis ir bēniņu zona zem jumta, un oriģinālā substance šeit ir tikai apmēram kādi 20 %. Savienojumos ar korpusiem torņa sienas “apļa” trajektorija pāriet taisnos posmos, kuros turpinās augšmalu vainagojošā arkāde. Tas nozīmē, ka arkāde bija redzama ārpus korpusu jumtu slīpņiem. D korpusa ārsiena vēl līdz 20. gadsimta sākumam bija saglabājusies pietiekami augstu, lai varētu secināt, ka jumta apakšējā mala atradusies ne zemāk kā 1,5 m virs arkatūras.

6. att. Skats uz
D torni no rietumu
puses 20. gadsimta
20. gados (A) un
30. gadu nogalē (B)
(CVMM KPA)

Mūsdienās varētu šķist, ka D tornis ir vienkārši izvirzīts no galvenās pils apjoma kā varens būvapjoms. Tomēr 15. un 16. gadsimtā pils izskatījās citādi. Tornim no rietumu un austrumu puses pieslēdzās pie grāvja nogāzes esošie parhama mūri. Tie redzami vairākos 17. gadsimta beigās izgatavotajos pils plāna uzmērījumos. D nogāzēs parhama siena tika atsegta arheoloģisko izrakumu laikā. 1938. gada remonta laikā netika izmantota iespēja uz torņa fasādes meklēt parhama mūra kādreizējo augstumu. Ticami parhama mūra augstumi atveidoti Cēsu pils maketā, ko 1963. gadā izgatavoja novadpētnieks un mākslinieks Arveds Gusars.

ARKATŪRAS

Torņa cilindriskajam korpusam ir izcelts augsts cokols, kam ir viena zemāka pakāpe, un augšdaļā to noslēdz profilētu dolomīta plākšņu rinda. Tā turpinās visā D korpusa ārsienas fasādē, tādējādi izceļot pils galveno fasādi, kurā atrodas ieejas vārti.

Jau 18. gadsimta nogalē, kad Cēsis zīmēja Broce, pils fasādes gandrīz pilnībā bija zaudējušas jebkādas eventuālas dekoratīvas detaļas. Tikai D torņa fasādes rotāja divas daļēji saglabājušās arku joslas jeb arkatūras, kas konstruktīvi sastāv no konsolēm ar savienojošām arkām. Dekoratīvas arkatūras ir visai izplatīts viduslaiku piļu elements, kas radies, pakāpeniski transformējoties mašikuliem – no fasādes izvirzītām šaujamlūku izbūvēm, ar iespēju tēmēt vertikāli lejup. Arī mūsdienās arkatūras ir D torņa galvenā arhitektoniskā iezīme. Tomēr Cēsu pils tornis nav vienīgais piemērs Latvijā. Smailloka formas arkatūras atliekas redzamas arī Jaunpils pils torņa fasādē.

D torņa apakšējā arku josla iezīmē trešā stāva pārseguma līmeni un vainago paplašināto torņa cilindra daļu. Arkām ir nedaudz pagarinātas pusaploces forma. Augšējā – piektā stāva arku josla faktiski veido dekoratīvu dzegu. Tomēr Cēsu pils D torņa arkatūras nav tikai dekoratīvas – tajās izveidotas arī slīpi lejupvērstas šaujamlūkas. Šis risinājums atgādina t. s. mašikulus, bet torņa arkatūrām nav tik platas pārkares.

Augšējo arkatūru veido divējādas formas arkas. Tuvāk torņa savienojumam ar korpusa jumtu ir smailloka arkas. Ziemeļu pusē bijušas vismaz trīs smailloka arkas, kas daļēji saglabājušās līdz mūsdienām. Rietumu pusē bijušas vismaz četras smailloka arkas.

7. att. Viens no oriģinālajiem
masverkiem augšējā arkatūrā
I. Dirveika foto, 2019

1938. gadā tās rekonstruētas par pusaploces arkām, turklāt neatjaunojot korpusa dienvidu fasādes jumtam tuvākās arkas. Pārējā arkatūra veidota no pusaploces arkām. Katrā otrajā arkā atradās šaujamlūka, pārējās – akmens masverks.

Pateicoties akmens masverkam, D torņa augšējā arkatūra kļuvusi par savdabīgu Cēsu pils atpazīstamības elementu. Masverka kompozīciju veido divas blakus esošas arkas ar trešo arku virs tām. Vismaz divās nišās augšējās arkas vietā ir ieliekta akmeņu joslas. Šo atšķirību pamanījuši pilsdrupu zīmētāji jau 18. gadsimta nogalē (Broce 2007, 59). D torņa arkatūru arhitektoniski stilistiskā analīze ir vēl viens apliecinājums tam, ka torņa sākotnējais izskats ir ievērojami pārveidots. Augšējās arkatūras arku pusaploces forma kopā ar masverka kompozīciju ir tuvāka renesanses stilistikai nekā vēlajai gotikai.

Līdz 1938. gadam augšējā arkatūrā bija saglabājušās tikai piecas pusaploces formas arkas. Vēl dažām bija palikuši tikai fragmenti.

Augšējās arkatūras galos esošo arku forma ir kardināli atšķirīga – faktiski te redzamas 15. gadsimtam tipiskas smailloka arkas. Divu tik atšķirīgu veidu arku kombinācija arkatūrā nešķiet loģiska un liek uzdot jautājumu, vai smailloka arkas ir daļa no sākotnējā 15. gadsimta torņa arhitektūras. Šajā izpētes stadijā neapstrīdama atbilde nav atrasta. Formāla analīze nav pietiekams pamats drošiem secinājumiem. Torņa sienās nav nosakāma izteikta mūrējuma robeža, kas ļautu smailloka arkas attiecināt uz senāku būvperiodu.

8. att. D torņa augšējā daļa skatā no rietumiem. A – 20. gadsimta 20. gados; B – 20. gadsimta 50. gados. 1938. gadā veikto atjaunošanas darbu laikā likvidētas smailloka arkas augšējā arkatūrā (CVMM KPA)

KRĀSOJUMS

Torņa fasādes bijušas klātas ar plānu kaļķa apmetumu. 19. gadsimta beigu fotoattēlā torņa dienvidu pusē otrā stāva līmenī vēl redzami plašāki apmetuma laukumi (Guleke 1896, F. II, T. VII, a.). Apmetums vairāk saglabājies apakšējās arkatūras zonā, un tas daļēji atjaunots 1938. gadā.

2018. gada vasarā torņa mūru restauratori, apsekojot fasādi, apakšējā arkatūrā noteica divu apdares periodu materiālus un iespējamo to datējumu. Kā senākais konstatēts fragmentāri saglabājies raupjš dolomīta kaļķa apmetums ar biezu baltas kaļķa krāsas slāni un mālaini sarkanīgu kaļķa krāsas slāni. Sarkanīgais krāsojums atrodams tikai nelielos laukumos (no pāris cm² līdz 0,5 m²). Sarkanīgais kaļķa krāsojums konstatēts gan uz apmetuma, gan tieši uz arkatūras akmeņiem (Rasiņa 2018b, 2). Var piekrist restauratoru secinājumam, ka senāko fiksēto apdari iespējams attiecināt uz 16. gadsimtu. Visticamāk, tornis krāsots sarkans pēc 16. gadsimta 30. gados veiktajām pārbūvēm. Pēc pašreiz konstatēto krāsojuma fragmentu izvietojuma var pieņemt, ka ar baltu krāsu bijusi izcelta sienas daļa zem arkatūras lokiem un 32 cm augstā, nedaudz iedziļinātā josla virs vidējās arkatūras. Respektīvi, torņa krāsojumā ievērota gotikas periodam raksturīgā “sarkana un baltā” toņu kombinācija.

Virš senākā apmetuma konstatēts stingrs dolomīta kaļķa javas plāns pārziedums, kas veidots 20. gadsimta 30. gados, torņa plašo remonta darbu laikā.

Torņu arhitektūrā viens no plānojuma elementiem ir atejas vieta. Tāda D tornī ir tikai pagrabā esošajā cietuma kamerā. Atšķirībā no pārējiem pils torņiem D torņa augšējās stāvos tā pēdējā pastāvēšanas laikā, 16. gadsimta otrajā pusē, tualetes nav bijušas. Cēsu pils Z tornī izeja uz ārēju atejas piebūvi kādreizējā danskera pusē, domājams, atradusies trešajā stāvā, priekšpils R tornim atejas erklers piebūvēts otrajā stāvā pret rietumu grāvja nogāzi,

9. att. Sarkanīga fasādes krāsojuma fragmenti uz baltas pamatnes, kas konstatēti uz apakšējās arkatūras (I. Dirveika foto, 2019)

10. att. Iedziļinātā josla virs apakšējās arkatūras. Norādīti balta krāsojuma fragmenti (I. Dirveika foto, 2019)

savukārt R tornim tā ierīkota sienas mūrī ziemeļrietumu stūrī. D tornī, iespējams, zināma loma bijusi estētiskiem apsvērumiem, kas citviet būtu bijuši mazsvarīgi. Tornis novietots starp īpašas nozīmes zāli (t. s. remteri) austrumu pusē un galveno “parādes” fasādi dienvidos. Paplašinātā torņa apakšējā daļa atbilst tikai sienā iebūvētas atejas konstrukcijai. Nav izslēdzams, ka augšējos līmeņos līdz torņa pārbūvei 16. gadsimta 30. gadu nogalē pastāvējusi atejas izbūve.

D torņa arhitektūrai, visticamāk, nav tieša analoga. Katrā pilī torņi būvēti individuāli, ievērojot vispārējus militārās arhitektūras principus. Literatūrā un Eiropas piļu piemēros sastopami vizuāli līdzīgi aizsardzības torņi, bet tiešu plānojuma paraugu nav izdevies atrast. Visbiežāk līdzība redzama augšējā arkatūrā. Interessants ir lielgabalu torņu atveids Rīgas pilsētas ģerbonī, kas atradies t. s. Zilās gvardes nama frontonā. 1554. gadā izgatavotajā cilnī atainoti stilizēti Rīgas vārti ar torni katrā pusē. Torņiem saskatāma gan paplašināta cokola daļa, gan augšējā arkatūra. Cilnis tapis lielgabalu torņu “zelta laikmeta” pēdējā fāzē, un tajā attēlotie torņi ir sava veida “universāls” šāda objekta piemērs. Pēc raksta autora domām, Cēsu pils D torņa gadījumā tiešu analogiju meklēt nav nozīmes, jo D tornis ir pārbūvēts un nav droši zināms tā sākotnējais izskats.

KONSTRUKCIJAS

Tornis mūrēts no dolomīta, šūnakmens un granīta, par saistvielu izmantojot kaļķu javu. Spraugas starp akmeņiem daudzviet ķīlētas gan ar ķieģeļu, gan mēles, gan klostera tipa dakstiņu fragmentiem. Torņa apakšējā daļa tika atsegta 20. gadsimta 80. gadu pirmajā pusē veiktajos arheoloģiskajos izrakumos. Pret pilsgrāvi tornim ir pamatu paplašinājums, kas kalpoja kā kontrforss, kopumā veidojot masīvu monolītu, kura zemes līmenī esošā plakanā augšdaļa ir apmēram 1 m plata. Virs tā atrodas 1,3 m augsts cokols, ko noslēdz kārtā ar kvadriem. Augstāk saskatāms otrs 2,7 m augsts paplašinājums, ko vainago profilētu dolomīta kvadru kārtā, kas turpinās D korpusa ārsienā.

Vairākas vizuāli redzamas mūrējuma kārtas veido lieli granīta laukakmeņi. D torņa fasādes apakšdaļā un korpusu ārsienās līdz pirmā stāva palodžu līmenim saskatāms līdzīga rakstura mūrējums – lielu laukakmeņu kārtas mijas ar mazākiem dolomīta kvadriem. Akmeņu kārtas turpinās arī blakus esošajās korpusu sienās – tas liecina par vienā sezonā veiktiem būvdarbiem.

Apakšējā arkatūra mūrēta no ķieģeļiem, par konsolēm izmantojot kaltas dolomīta un šūnakmens būvdetaļas. Arkatūra ir bijusi klāta ar apmetumu. Šaujamlūku josla trešajā stāvā virs arkatūras fasādē sākotnēji mūrēta no ķieģeļiem; tā 20. gadsimta sākumā jau bija stipri erodējusi. 1938. gada fasāžu remonta laikā gan rekonstruētas zudušās torņa sienu daļas, gan visā platībā remontēts virsmas plaknes mūrējums. Tas darīts gan plašākos laukumos, gan nelielos fragmentos, aizpildot zudumus ar dzelteniem māla ķieģeļiem un akmeņiem, par saistvielu izmantojot kaļķu javu. Augšējā arkatūrā atbilstoši oriģinālam šūnakmens ir izmantots visai arkatūrai.

Torņa stāvus savieno vitņu kāpnes, kas sākas pirmajā stāvā un turpinās līdz augšējam līmenim – bēniņiem. Kāpņu konstrukcija ir analoga kā R tornī. Viens virs otra montēti dolomīta akmens pakāpieni, kuru gali iemūrēti sienā. 2019. gadā kāpnes rekonstruētas līdz

ceturtajam stāvam. Jaunie pakāpieni ir izgatavoti no romāncementa betona masas un pēc virsmas apstrādes atgādina oriģinālos pakāpienus. Šajā gadījumā nav bijis nolūka izgatavot kopiju, bet gan analogu, kas nebūtu kontrastējošs.

Torņa stāvu pārsegumi saglabājušies tikai pagrabam un pirmajam stāvam, kur joprojām redzamas kupola veida ķieģeļu velves. Otrajā stāvā ķieģeļu velve iebūvēta vēlāk, iespējams, remonta laikā ap 1540. gadu. Saglabājušās siju ligzdu vietas liecina, ka trešais stāvs bijis segts ar koka pārsegumu. Arī ceturtajā stāvā bijusi ķieģeļu velve. Otrā un ceturajā stāva velves nav saglabājušās.

Pagrabā un pirmā stāva telpu grīdas ieklātas ar lielām neregulāras formas dolomīta plāksnēm. Otrā stāva šaujamlūkās nekādas grīdu ieseguma pazīmes vairs nav saglabājušās. Trešajā un ceturtajā stāvā šaujamlūkās daļēji saglabājušās gan māla ķieģeļu, gan flīžu grīdas. Ķieģeļu grīda bijusi pie šaujamlūkām L3-01/02 (sk. torņa šaujamlūku un logailu numerāciju plānu shēmās) un blakus esošajā gaitenī. Māla flīzes (22 × 22 cm) daļēji saglabājušās pārējās šī stāva šaujamkamerās un gaitenīs, izņemot pie šaujamlūkām L3-12/13. 2019. gadā atjaunotas zudušās ķieģeļu un flīžu grīdas, pārējās šaujamkamerās atstājot esošo vai rekonstruējot zudušo akmens klāju.

Līdz torņa piektā stāva līmenim A korpusā telpām pret torni ir taisns stūris. Augstāk veidots īpašs savienojums, jo tornim pieslēdzas slīpās A korpusa jumta plaknes. Torņa liektā siena pie korpusiem pāriet taisnos posmos, starp kuriem ir diagonāls savienojošs mūra posms, ko virs korpusa telpas stūra balsta arka.

Cēsu pils 18. gadsimta zīmējumi mūsdienu vērtējumā ir ļoti neprecīzi, bet vienlaikus rosina meklēt dažādus teorētiskus izskaidrojumus. Mulsinošs ir Broces 1771. gada zīmējums, kurā aiz D torņa saskatāms zelmaņa mūrī līdzīgs ēkas fragments (šķiet, piebūve D korpusam uz austrumu sienas) (Broce 2007, 46). Tajā pašā gadā Broce zīmējis arī skatu no ziemeļiem, kurā redzamas divas sienas ar smailloka arku ailām, kas it kā savieno torni ar korpusa mūriem (Broce 2007, 48). Sienas vēlāk tapušos attēlos neparādās. Diemžēl attēlos redzamais nav vienkārši savietojams ar situāciju dabā. Hronoloģiski nākamais Cēsu pils zīmējums Broce izgatavoja 20 gadus vēlāk – 18. gadsimta 90. gados, kad novadpētnieka zīmēšanas prasme bija nesalīdzināmi augstāka. Tomēr iespējams, ka 1771. gadā attēlotās konstrukcijas tieši šajā laika periodā sabrukušas.

11. att. Šaujamkamera L3-08.
Grīdas flīžu seguma rekonstrukcija
2019. gadā. Pa labi redzams
oriģinālo flīžu nospiedums javā
I. Dirveika foto, 2019

SASTATŅU BALSTU ELEMENTI

Torņa fotoattēlos, kas uzņemti 20. gadsimta pirmajā pusē, ārsienas mūrējumā starp pirmo un otro stāvu vienā līmenī redzami regulāri izvietoti atvērumi ar tajos esošiem balķiem. Daļa atvērumu ir aizmūrēti. Jau agrāk pievērsta uzmanība sienai caurejošam balķim zem šaujamlūkas L2-05. Diemžēl mēģinājumi priedes koka balķi datēt ar dendro-hronoloģisko metodi nav devuši rezultātus. Šajā pašā līmenī fasādē fiksēti vēl divu balķu nozāģēti gali. Visticamāk, ārpus sienas balķi veidoti vienpusēji vai divpusēji tēsti, lai ērtāk nodrošinātu sastatņu balstīšanu un savienojumus. Piemēram, balķis zem šaujamlūkas L2-03 ir divpusēji aptēsts, izveidojot augšējo un apakšējo plakni (balķa augstums šeit ir 20 cm, pilnais apaļkoka diametrs ir 32 cm). Attālums starp balķiem ir apmēram 80 cm, un tie iemūrēti torņa sienā būvniecības laikā.

Loģisks izskaidrojums šādai konstrukcijai ir nepieciešamība balstīt koka sastatnes, kuru atsevišķas nelielas apaļkoku daļas vēl atrodamas augstāk. Analogs risinājums atrasts Rīgas trešās pils kastelas Z korpusa ziemeļu fasādē (kas vērsta pret priekšpili). Šeit sienai caurejoši balķi iemūrēti virs pirmā stāva logailām. To, ka viduslaikos praktizēta sastatņu balstīšana augstākos sienas līmeņos, apliecina tālāka zīmējumi.

Identificēti un fiksēti vēl daži sastatņu apaļkoki, kas iezīmē konkrētus sastatņu laipu (stāvu) līmeņus. Divi koki fiksēti starp pirmo un otro stāvu. Kā lielākajai daļai 16. gadsimta analoģu citās Latvijas pilīs, arī šie apaļkoki (kārtis) iemūrēti apmēram 50 cm dziļi, un to diametrs ir 9–11 cm. Attālums starp balķiem ir apmēram 100 cm. Vēl kāds sastatņu koks, kas iestrādāts sienā apakšējās arkādes mūrēšanai, fiksēts zonā starp šaujamlūkām L2-06 un L3-13.

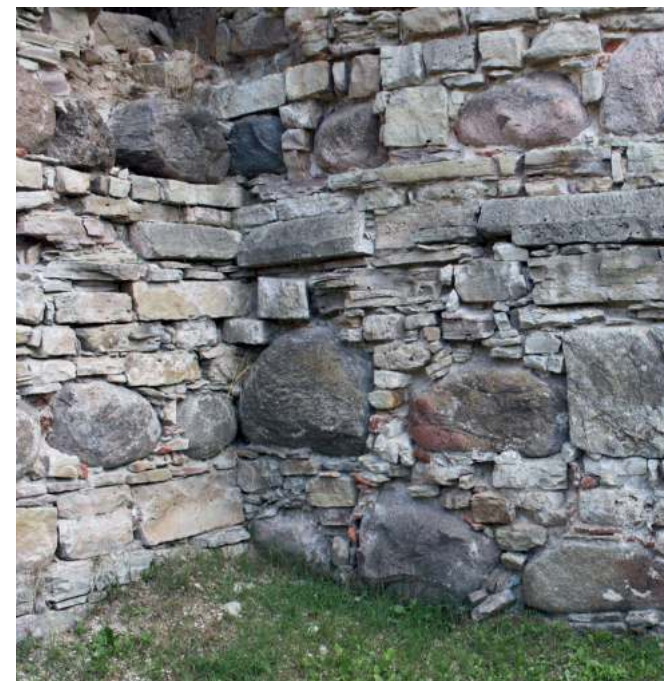
12. att. Sastatņu balsta balķa gals
I. Dirveika foto, 2019

13. att. Skats uz D torni no austrumu puses
19. gadsimta beigās. Norādīta sastatņu
lielāko balsta koku josla
Foto no T. Pumpuriņa kolekcijas

Senākajos fotoattēlos fasāžu mūrī pēc mūrējuma rakstura izmaiņām un sastatņu iesējuma līmeņiem saskatāma pakāpeniska torņa sienu paaugstināšana mūrēšanas etapos (katrs etaps ir sienas posms, kas mūrēts no kāda sastatņu līmeņa). Virszemes cokoldaļa mūrēta divos etapos. Tālāk seko vēl trīs etapi, pēc kuriem otrā stāva grīdas līmenī ārsienā iemūrēja iepriekš minētos balķus, kas kalpoja par papildu atbalstu augstāk būvētām sastatnēm. Domājams, ka fasādēs augstāk redzamās sastatņu vietas attiecas uz torņa pārbūvi 16. gadsimta 30. gados. Tad trijos etapos uzmūrēja otrā stāva ārsienu, pēc tam sagatavojās apakšējās arkatūras izbūvēšanai. Šo vietu fasādē var labi pamanīt kā mazāku dolomīta akmeņu kārtu. Nākamajos divos etapos uzbūvēja arkatūru un virs tās esošo ķieģeļu mūra posmu. Augstāk trijos etapos veidoja torņa cilindriskā korpusa šaurāko posmu, līdz sasniedza augšējās arkatūras pamatni. Lai izveidotu arkatūru un sasniegtu projektēto torņa sienu augšmalu, bija nepieciešami vēl divi etapi.

SAVIEŅOJUMS AR A KORPUSU

Papildu skaidrību par to, kuri Cēsu pilī ir “trīs mestra Voltera fon Pletenberga celtie torņi”, un par D torņa celšanas gaitu vieš torņa un korpusa ārsienas savienojuma vietas arheoloģiskā izpēte. Pašlaik jautājumu par saikni ar A korpusa sienām iespējams analizēt tikai pēc 20. gadsimta 80. gadu fotoattēliem un arheoloģisko izrakumu darba pārskatiem. Šobrīd pastāv objektīvas grūtības tā laika dokumentācijas interpretācijā gadījumos, kad pētnieki nav atstājuši precīzu skaidrojumu saviem novērojumiem. 1985. gada pavasārī pēc arhitekta I. Stukmaņa iniciatīvas pamatu dziļumā tika arheoloģiski atsegts

14. att. D torņa un
korpusa savienojuma vieta
cokola augšdaļā.
Skats pils dienvidu pusē.
Sakrīt mūrējuma akmeņu kārtas
I. Dirveika foto, 2019

torņa savienojums ar D korpusa ārsienu. Nav atstāti nekādi rakstiski secinājumi, bet ir saglabājušies trīs samērā labas kvalitātes fotoattēli (Apala 1985, 48.–51. att.). Redzams, ka torņa un sienas sākotnēji zem zemes esošā daļa ir savstarpēji sasieta un mūrēta vienlaikus. Virs tās apmēram viena metra augstumā sienas ārējā, redzamajā daļā sasējums nav pārliecinošs (šķiet, torņa mūris piebūvēts pie korpusa sienas). D korpusa fasādes sienai ir no torņa atšķirīgi veidots trīspakāpju cokols, kam apakšējā pakāpe atrodas vienā līmenī ar torņa cokolu. Tomēr skaidri saskatāms, ka augstāk torņa mūrējuma raksturs un akmeņu rindas sakrīt. Līdzīgi ir torņa pretējā pusē pie A korpusa fasādes, kur remtera loga sānu malas mūrējums it kā turpinās torņa korpusā, vienlaikus veidojot torņa pirmā stāva loga sānu malu. Pavirši uzlūkojot, var šķist, ka tornis piebūvēts vēlāk, taču tas būtu pārsteidzīgs apgalvojums, jo ailas izbūvēšana ar pārsedzes arku pirms torņa celtniecības ir loģiska. Tas, ka nelielā posmā savstarpēja mūru savienojuma fasādē nav, ir būvniecības procesa rezultāts. Visupirms bija jāuzceļ kastelas ārsiena. Dienvidaustrumu stūrī tornis kādu laiku varēja būt tikai pirmā stāva augstumā. Pēc šī pētījuma autora domām, D tornis ir celts vienlaikus ar A korpusu un D korpusa ārsienu. Tas nozīmē, ka torņa būvniecība attiecināma uz 15. gadsimtu.

15. att. D torņa un korpusa savienojuma vieta pils dienvidu pusē. Pa kreisi: cokola līmenī mūrējumi ir sasieta. Pa labi: mūrējumi savienoti tikai vietām (Apala 1985)
V. Šaicāna foto, 1985

DIENVIDU TORŅA TELPU APRAKSTS

PAGRABSTĀVS

Torņa pagrabā atrodas apaļa, velvēta telpa, kurā varēja iekļūt tikai pa ieliekamām kāpnēm caur nelielu (65×65 cm) griestu lūku, kas šim nolūkam izbūvēta ziemeļu pusē. Kupola formas velve mūrēta no sarkaniem, dedzinātiem māla ķieģeļiem kaļķu javā ($8\text{--}8,5 \times 15\text{--}15,5 \times 28\text{--}30$ cm), un tās cekuls ir 4,1 m augsts. Velves mūrī pamīšus liktas galenieku un laidņu kārtas, bet tuvāk cekulam ir tikai galenieki. Lūka velvē veidota no dolomīta kvadriem, kas likti kā četras pakāpeniski izbīdītas konsoles. Daļa no šiem akmeņiem ir aplauzti. 1999. gadā pēc telpas attīrīšanas no aizbēruma lūkā tika ierīkotas metāla kāpnes; 2019. gadā šī kāpņu konstrukcija tika nomainīta ar jaunu.

Pagraba sienas mūrētas no regulāras formas dolomīta akmeņiem, no kuriem daudzus pēc formas varētu saukt par kvadriem. Starp akmeņiem vietām iekļēti ķieģeļu un klostera tipa dakstiņu fragmenti. Pie grīdas sienas mūrējums veidots no divām ķieģeļu mūra kārtām, kas liktas gotu sējumā. 2016. gadā vienam no šī mūrējuma ķieģeļiem veikta optiski stimulētās luminiscences datēšana. Tika noteikts aptuvenais ķieģeļa izgatavošanas vecums 74 gadu robežās – no 1292. līdz 1366. gadam (CVMM, CM ZA 4799). Šīs datēšanas metodes precizitāte atkarīga no ļoti daudziem faktoriem. Šajā gadījumā, visticamāk, rezultāts ir kļūdains, vai arī torņa būvniecībā izmantoti senāki ķieģeļi. Bez stingra pamata izdarītiem pieņēmumiem, ka D torņa apakšējā daļā varbūt saglabājušās senākas konstrukcijas, nav atrodami pierādījumi.

16. att. Lūka D torņa pagraba velvē
A. Opolška foto, 2021

Pagrabtelpas grīda ieklāta ar lielām neregulāras formas dolomīta plāksnēm. Ziemeļu–dienvidu virzienā telpu šķērso zem grīdas izveidots mūrēts caurteces kanāls. Tā platums ir 20 cm, augstums – 17 cm. Lēviss of Menārs pirmais vērsa uzmanību uz kanāla iespējamo saikni ar A korpusa pagrabā esošo virtuvi (Löwis 1890, 67). R. Malvess rakstīja, ka šis kanāls savienots ar A korpusa “virtuves skalojamā ūdens izlietni 5 m augstāk” (Malvess 2005, 204). Tam var piekrist, ņemot vērā caurteces kanāla trajektoriju. Tomēr īpaša “izlietne” pagaidām ir tikai Malvesa fantāzija. Visticamāk, no A korpusa pirmajā stāvā esošās virtuves grīdā bijusi vienkārša tekne, kas izmantota saimniecības notekūdeņiem.

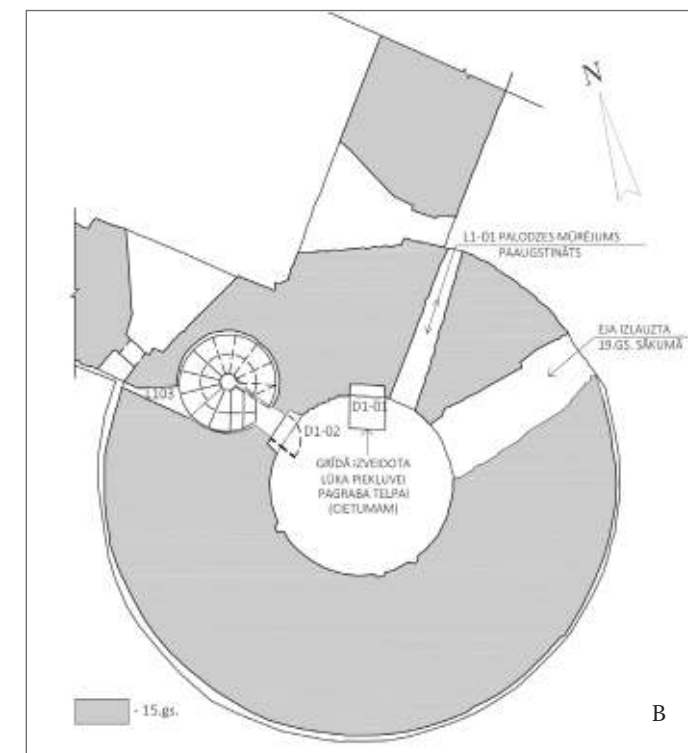
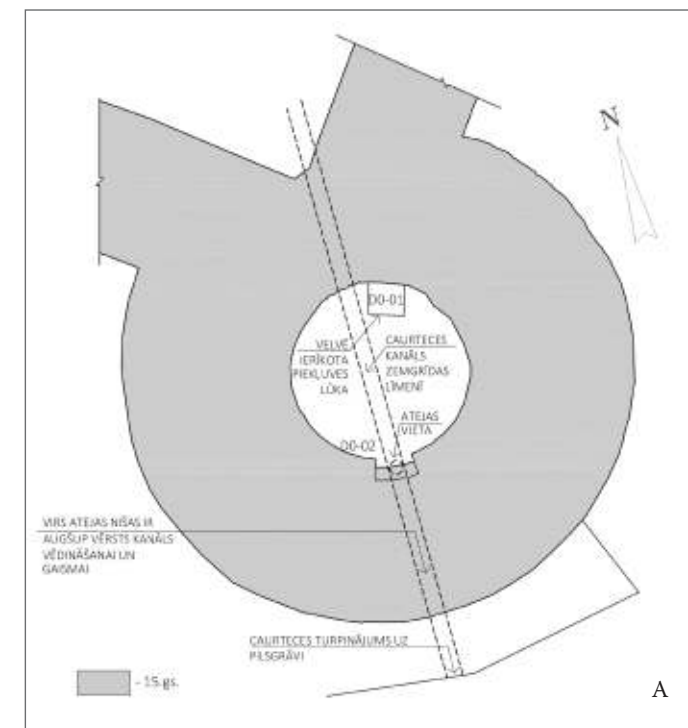
Pagraba telpas dienvidu pusē sienā ir 50 cm dziļa, 90 cm plata un gandrīz 3 m augsta niša, kuras apakšā, tieši virs caurteces kanāla, ierīkota ateja. Kādreizējā akmens sēdvirsma ir izlauzta. Nišas augšdaļā izbūvēta vēdināšanas lūka, kas kā šaurs, augšupejošs, apaļš kanāls vienlaikus kalpo par nelielu gaismas avotu, pa kuru saule iespīd īsu laiku tikai dienas vidū. Niša pārsegta ar horizontāli liktiem kalmi dolomīta akmeņiem. Pagraba telpā iebūvētā atejas vieta un apgrūtinātā piekļuve telpai nepārprotami liecina, ka šeit jau sākotnēji ierīkota ieslodzījuma vieta.

PIRMAIS STĀVS

Torņa pirmajā stāvā atrodas apaļa, velvēta telpa, kas sākotnēji bija pieejama, tikai šķērsojot A korpusa lielo remtera zāli un nokāpjot pa vītņu kāpnēm. Kopš 19. gadsimta sākuma D torņa pirmajā stāvā var iekļūt pa sienā pret Jauno pili izveidotu caurlauzumu. Kupola formas velvē mūrēta no sarkaniem, dedzinātiem māla ķieģeļiem kaļķu javā ($8\text{--}8,5 \times 15\text{--}15,5 \times 29\text{--}30$ cm; izmēri analogi pagraba velvē lietoto ķieģeļu izmēriem). Velvē pamīšus liktas galenieku un laidņu kārtas. Pagaidām nav veikti pētījumi, kas ļautu precizēt konstruktīvi un vizuāli līdzīgo pagraba un pirmā stāva kupolveida velvju datējumu. Tam būtu nepieciešamas papildu ķieģeļu analīzes un arheoloģiska velvju padušu aizbērums izpēte.

Pirmā stāva telpas sienas mūrētas no regulāras formas dolomīta akmeņiem (kvadriem). Ķīlēšanai starp kvadriem lietotas mazākas dolomīta šķembas. Pie grīdas interjerā redzamais sienas mūrējums sastāv no trim ķieģeļu kārtām, no kurām apakšējās divas liktas gotu sējumā, bet augšējā likta no galeniekiem ($8,5\text{--}9 \times 14,5\text{--}14 \times 27,5\text{--}28$ cm). 2016. gadā vienam no šo kārtu ķieģeļiem veiktas optiskās luminiscences analīzes. Noteiktais aptuvenais ķieģeļa izgatavošanas vecums ir 60 gadu robežās – no 1424. līdz 1486. gadam (CVMM, CM ZA 4799), un tas iekļaujas līdzšinējos uzskatos par D torņa būvēsturi.

Telpas grīda ieklāta ar lielām, neregulārām dolomīta plāksnēm. Ziemeļu pusē grīdā ierīkota lūka uz pagrabu. Sienā virs lūkas izveidota logaile, kas ārpusē atrodas tieši pie A korpusa fasādes. Logailes sākotnējā palodze paaugstināta ar piemūrējumu. Blakus pagraba lūkai atrodas durvju aila uz vītņu kāpnēm. Ailas sānu mūrējumā saglabājušies sākotnējās, uz telpu pa kreisi veramas vērtnes viru kāši.

17. att. D torņa pagraba stāva (A) un pirmā stāva (B) plāns
I. Dirveika un I. Martas
zīmējums, 2019

OTRAIS STĀVS

No šī līmeņa un augstāk torņa konstrukcijas attiecas uz dažādiem būvperiodiem. Bez sākotnējām konstrukcijām te ir 16. gadsimta, kā arī 1938. gada pārveidojumi. 20. gadsimtā veiktie papildinājumi ir identificējami, bet nošķirt eventuālās 16. gadsimtā pārbūvētās daļas no sākotnējām konstrukcijām vizuāli ne vienmēr ir iespējams. Te nepieciešami daudzi ķieģeļus datējoši mērījumi, kā arī javu paraugu analīzes.

Torņa otrā stāva līmenī iekļuva tieši no A korpusa lielās remtera zāles, šķērsojot kāpņu telpu. Remtera dienvidaustrumu stūrī esošās pirmās durvis (minētas arī 1590. gada inventarizācijā) veda uz D torņa kāpņu telpu (D4-03). Sākotnējam akmens aplodai saglabājusies viena sānu mala. Durvju aila no remtera uz kāpnēm pilnībā pārmūrēta, pārvietojot to 0,5 m rietumu virzienā. Ailas pārbīdes iemesli nav skaidri. Jaunās smailloka arkas izveidošanai nepieciešamie kāpņu telpas sienas pārveidojumi prasīja dažu pakāpienu izņemšanu. Nav zināms, kad D torņa kāpnes izlauztas. No tām saglabājušies tikai septiņi apakšējie pakāpieni un nākamo piecu pakāpienu fragmenti. Iespējams, ailas pārbūves laikā kāpnes vairs nav bijušas. Jaunajai ailai ir lēzena smailloka forma un bijusi koka aploda. Ailas malu mūrējumam izmantoti dolomīta akmeņi un ķieģeļi brūnas nokrāsas kaļķu javā. Daudzviet mūrējumā atrodami daži mēles dakstiņu fragmenti. Tātad pārveidojumi, visticamāk, nav senāki par 16. gadsimtu, kad šāda tipa dakstiņi kļuva izplatīti mūsdienu Latvijas teritorijā. Hronoloģiski vēlākā D torņa pārbūves robeža nav zināma (bet tas noticis ne vēlāk kā 17. gadsimtā).

Kāpnes izgaismo neliela loga L2-11, kas vērsta paralēli dienvidu fasādei un vienlaikus varēja kalpot kā šaujamlūka. Caur vertikālo atvērumu ar flankējošu uguni bija iespējams kontrolēt pieeju vārtiem. 2020. gadā uz ailas sienā esoša akmens tika atklāts rūpīgi iegravēts ģerboņa vairogs un uzraksti. Ap ģerboņa vairogu, kura forma raksturīga 16. gadsimta otrajai pusei, iegriezti iniciāļi "WKVA", kas lasāmi arī akmens vidusdaļā. Vairodziņa centrā izveidota īpašuma jeb māju zīme. Uz akmens virsmas ieskrāpēti fragmenti no apustuļa Pāvila vēstules romiešiem *Si Deus pro nobis quis contra nos* ("Ja Dievs par mums, kas būs pret mums"). Zem ģerboņa vairoga gotiskajā šriftā ieskrāpēta divrinde viduslejasvācu valodā. Tās nozīme pagaidām vēl nav noskaidrota.

No remtera zāles ieejas, pakāpjoties dažus pakāpienus augstāk, iekļuva D torņa otrā stāva telpā. Šo durvju ailas malas pieduras zonā izlauztas. Ailas izmēri "gaismā" bijuši 65 × 185 cm, un vērtne vērta torņa telpas virzienā. Domājams, ka sliekšnis atradies vismaz 0,5 m augstāk par otrā stāva telpas grīdas līmeni. Šāda neatbilstība izskaidrojama ar to, ka kāpņu telpā nav starpstāvu laukumiņu, līdz ar to pakāpienu un ailu sliekšņu konstruktīva savienošana bija komplicēta un radīja neērtības.

Plānā apaļajā telpā atrodas kamīns un četras šaujamkamas, kas platības ziņā tornī ir lielākās. Aprēķināts, ka otrā stāva šaujamlūku apšaudes lauks ietvēra D torņa tuvāko teritoriju aptuveni 40 m rādiusā (Lapiņš 2018, 50). Šaujamkameru ailu malas pret telpu veidotas no rūpīgi aptēstiem dolomītu kvadriem. Tās ir pieejamas tieši no apaļās telpas, kuras sienas apmēram divu metru augstumā mūrētas no dolomītiem, kas veido mūra "plauktu" ķieģeļu velles balstīšanai. Vislabāk saglabājies posms starp šaujamlūkām L2-07 un L2-08. Redzams, ka pirms velles izbūvēšanas sienas daļu virs plaukta klājis apmetums.

Tas nozīmē, ka apmetumu aizsedzošais erodējušais galeniski likto ķieģeļu mūrējums ir paliecas no vēlāk iebūvētas velles.

Otrā stāva telpā apskatāms kāds rets artefakts, kas kalpo kā liecība par kādreiz veiktiem torņa atjaunošanas darbiem. Sienā, starp šaujamkamerām L2-01/02 un L2-03/04, apmēram velles pēdas līmeni, 20–30 cm dziļumā, ir redzams nolauzts šķēsgriezumā kvadrātisks (3 × 3 cm) dzelzs stienis, kas sienā turpinās vismaz 1,5 m dziļāk. Stienis atrodas apaļas formas kanālā, uz kura sienas redzamas pēdas, ko atstāj kaltas un vienlaikus grieztas kustības. Visticamāk, stieņa gals, kas dziļumā nav saskatāms, atbilst kanāla diametram. Stieņa tuvākajā galā, kas ir nolauzts, redzama daļa no apaļa cauruma, kas, domājams, ir pagarinājuma vieta ar tapu. Šis priekšmeta raksturojums ļauj pieņemt, ka dzelzs stienis ir kalts, ar kuru biežāk torņa sienā veidots tai caurejošs kanāls. Šādā atvērumā varēja ievietot metāla enkuru, kam torņa fasādē ir tapa, bet iekštelpā – atsaite pretējā sienā vai citā šķērsojošā stienī. Biežāk enkuri iestrādāti mūrī ēkas remonta laikā konstrukciju stabilitātes nodrošināšanai (piemēram, Rīgas Sv. Jēkaba un Doma baznīcā, Cēsu Sv. Jāņa baznīcā). Lai izkalstu vairāk nekā 3 m biezā mūrī šādu kanālu, bija nepieciešams ilgāks laiks. Turklāt pasākums bija lemts neveiksmei, ja čaulmūra pildījumā bija lielāki granīta akmeņi. D torņa fasādēs augstāk par otro stāvu granīta laukakmeņu ir ievērojami mazāk, tomēr tie tur ir. Pārsvārā sienas sastāv no ķieģeļiem un dolomītiem, kas ir salīdzinoši mīksts materiāls un padodas kalšanai. Acīmredzot kalšanas process apstājies, kad kalta gals iestrēdzis. Stienis nolauzts pagarinājuma vietā, bet, lai tai piekļūtu, izkalts sienā mūsdienās redzamais iedziļinājums. Otrā stāva telpas sienā izkaltais kanāls un tajā palikušais mūra kalts liecina par sāktiem D torņa konstrukciju nostiprināšanas darbiem. Bieži savilces iestrādā, kad mūros ir konstatētas acīmredzamas plaisas. Varam tikai minēt, kad tas noticis D tornī. Nekas neliecina, ka tas būtu darīts 1938. gada remonta darbu laikā, kad prioritāri tika atjaunotas mūru zudušās daļas. Deformācijas, kas varētu radīt plaisas, bija iespējamās 16. gadsimta 30. gados, kad kāds no pils torņiem ievērojami cietis ugunsgrēka

18. att. Ieeja D tornī no A korpusa, domājams, izveidota ap 1540. gadu. Sākotnējā aila ar akmens aplodu atradusies tuvāk telpas stūrim. Norādīta senākās ailas mala un sliekšnis

K. Kurcena foto, 2018

un eksplozijas rezultātā (sk. iepriekš). Varbūt sienu pastiprināšana ar enkuriem sāka minētajiem bojājumiem sekojošo remonta darbu laikā? Pēdējie pils sakopšanas darbi notika 17. gadsimtā, bet tobrīd lielgabalu torņu atjaunošana vai pat saglabāšana vairs nebija aktuāla.

Sienas posmā starp šaujamkamerām L2-03/04 un L2-05/07, līdzīgā augstumā kā iepriekš aprakstītais dzelzs kalts, konstatējams sienas plaknē nogriezta dzelzs stieņa gals. Atbilstoši stieņu virzienam pretējās sienās un ārpuses fasādēs stieņi vai enkuru fragmenti nav konstatējami, jo te mūris vēlāk pārveidots. Iespējams, torņa stabilitātes nodrošināšanai bija plānots krustenisks sienu enkurojums.

Saglabājies otrā stāva telpas plānojums liecina par izteiktu aizsardzības funkciju. Jau sākotnēji telpā bijis kamīns. Diemžēl pēc 1938. gadā veiktā remonta no kādreizējām kamīna konstrukcijām daļēji saglabājusies vienīgi kurtuves aizmugurējā siena un dūmkanāls. Kurtuves pārsedzes ķieģeļu arka balstīta uz divām metāla sloksnēm. Pēc kamīna atjaunošanas īslaicīgas kurināšanas dēļ kurtuves sienas ir apkvēpušas.

Torņa ziemeļu pusē esošā kamīna sienas mūrim labajā pusē ir izteikta vertikāla robeža, kas turpinās arī trešajā stāvā. Mūrējums daļēji atjaunots 1938. gadā. Šaujamkameras L2-01/02 Z siena un velve pie kamīna sienas nepārprotami ir piemūrēta. Šī ir vizuāli visuzskatāmākā vieta D tornī, kas varētu liecināt par senākām plašākām pārbūvēm. Tomēr arhitektūras pētniecībā allaž jāņem vērā, ka atsevišķi būvniecības etapi vizuāli var radīt maldīgu priekšstatu par it kā dažādiem būvperiodiem.

Šaujamkamera L2-01/02

Ar ķieģeļu un akmeņu smailloka velvi segtajai taisnstūra plāna šaujamkamerai ir horizontāli izvēsta šaujamlūka, kas vidusdaļā uz ārpusi paplašinās. Lūka paredzēta pirmās priekšpils vārtu aizsardzībai. Virs šaujamlūkas esošo vēdināšanas kanālu L2-02 daļēji aizsedz ķieģeļu un dolomītu velve, kas kopā ar ziemeļu sienu iebūvēta vēlāk nekā ārsiena. Dienvidu sienā ir neliela niša, un tai apkārt esošajā mūrējumā atrodami mēles tipa dakstiņi. Šaujamkameras ziemeļu pusē ar ķieģeļu arku pārsegta niša, uz kuras pārsedzes un sienas balstās velve. Ārsienā iemūrēti daži apstrādāti dolomīta akmeņi, no kuriem viens, šķiet, ir kādas šaujamlūkas fragments.

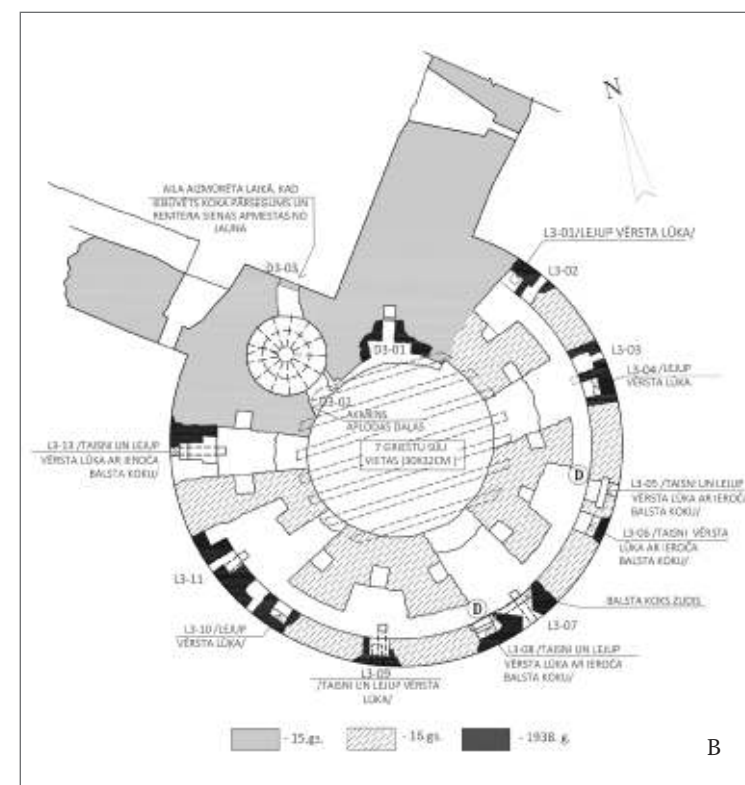
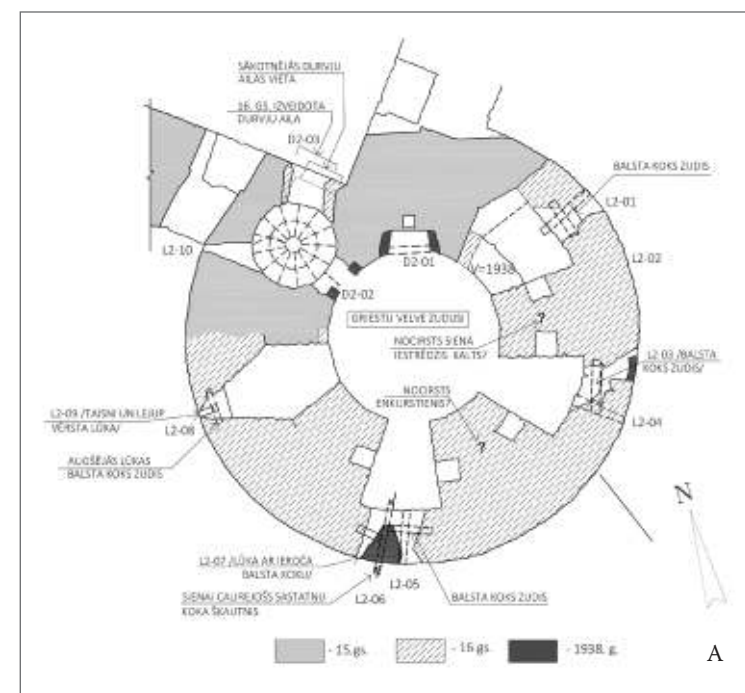
Šaujamlūkas nišai ir smailloka ķieģeļu pārsedzes arka. Palodzē bijusi iestrādāta koka brusa ieroča balstīšanai. Šaujamlūka mūrēta no dolomīta akmeņiem, bet sarkano ķieģeļu pārsedzes arka rekonstruēta 1938. gadā.

Šaujamkamera L2-03/04

Ar smailloka akmeņu mūra velvi segtajai trapeces plāna šaujamkamerai ir slīpi vēsta šaujamlūka ar vēdināšanas kanālu pa labi virs tās. Šaujamlūka paredzēta priekšpils vārtu un pagalma aizsardzībai. Ieroča balsta koks ir zudis. Šaujamkameras sānu sienās katrā ir pa nišai. Velves akmeņu mūrējums ķīlēts ar ķieģeļu un mēles dakstiņu fragmentiem. Šaujamlūkas nišai ir smailloka ķieģeļu pārsedzes arka. Šaujamlūku no ārpuses (fasādē) daļēji aizsedz 20. gadsimta pārmūrējums.

Šaujamkamera L2-05/06/07

Ar smailloka akmeņu mūra velvi segtajai trapeces formas kamerai ir dubulta, horizontāli vēsta šaujamlūka (t. s. "bikšu" lūka) ar vēdināšanas kanālu virs tās. Šaujamlūkas

19. att. D torņa otrā stāva (A) un trešā stāva (B) plāns
I. Dirveika un I. Martas
zīmējums, 2019

paredzētas plašam apšaudes laukam, un tajā nepieciešamības gadījumā varēja uzturēties divi kareivji (Lapiņš 2018, 46). Šaujamlūka katrā sānu sienā ir niša. Velvī mūrējums kļūts ar ķieģeļu un mēles dakstiņu fragmentiem. Šaujamlūkām ir kopēja smailloka pārsedes arka no ķieģeļiem. Arkas cekuls labots, veidojot dūmu izplūdes kanālu, kas šajā gadījumā izbūvēts ārsienā, nevis velvē. Lielākajai lūkai L2-05 ir atsevišķa smailloka ķieģeļu arka, bet atvēruma pārsedze fasādē ir horizontāla. Lūkai ir no kvadriem rūpīgi mūrētas sānu sienas. Ieroča stobra balsta koks zudis. L2-07 pārsedze mūrēta, ailai vienkārši uzliekot lielākus laukakmeņus. Lūkai daļēji saglabāties no ozolkoka darināts ieroča balsts (augstums – 12 cm, platums – 25 cm, garums – 50 cm). Lai iegūtu koksnes paraugu dendrochronoloģiskajai datēšanai, balsts pārzāgēts divās daļās un vēlāk nodots Cēsu Vēstures un mākslas muzeja krājumā (CM 122522).

Pirms 2018. gada restaurācijas darbiem šaujamlūkai pie grīdas atradās ārsienai caurejošs apaļkoks (balķis). Tas ir vienā līmenī ar ārsienā konstatētajiem pārējiem balķu galiem un, iespējams, ir bijis daļa no sastatņu balsta konstrukcijas. Nav skaidrs, kādēļ balķa gals ir atstāts iekštelpā.

Šaujamlūka L2-08/09

Ar smailloka akmeņu mūra velvi segtajai šaujamlūkai ir dubultas trapeces forma. Šaujamlūka vērsta pilsgrāvja virzienā, apšaudes laukam ietverot tiltu. Šaujamlūkas nišai ir smailloka ķieģeļu pārsedes arka, bet lūka mūrēta no dolomīta akmeņiem. Vēdināšanas kanāls ierīkots ārsienā virs šaujamlūkas.

Šaujamlūka ir dubulta – tās apakšējam atvērums ir lejupvērsti virziens. Tas ļāva kontrolēt pieeju parhama sienai. Lūkas vidusdaļā bijis horizontāls balsta koks, uz kura uzliekot ieroci varēja šaut tālāk tilta virzienā. Iespējams, divējādai funkcijai lūka pielāgota vēlāk – augšdaļu izlaužot (Lapiņš 2018, 46).

20. att. Ieejas durvis torņa trešajā stāvā. Akmeņu aploda veidota no sekundāri izmantotiem elementiem. Ar apli iezīmētais izvērējums daļēji nokalts, lai gropē ievērtu vērti
G. Indrēvica foto, 2017

TREŠAIS STĀVS

Trešais stāvs torņa apjomā atrodas apakšējās arkatūras zonā. Virs šī līmeņa torņa cilindriskais korpuss ir šaurāks. Trešā stāva telpiski sarežģītais plānojums veidojas no centrālās telpas un septiņām šaujamlūkām, kuras savieno iekšēja apeja – gaitenis. Līdz ar to ārsienas biezums šaujamlūku līmenī ir apmēram 1 m. Tik plāna ārsienas nav raksturīga smago ugunsieroču aizsardzības torniem. Atsevišķi atrodas tikai viena pret dienvidu fasādi vērsta kamera. Domājams, ka D tornī tā izveidota pēc pārbūves 16. gadsimta 40. gados, torni pilnībā paredzot tuvas distances aizsardzībai, īpaši koncentrējoties uz pirmās priekšpils vārtu zonu, – to uzskatāmi parāda apšaudes lauku modelējums. 17 šaujamlūku izvietojums trešā stāva līmenī liecina, ka tā augstums bijis optimāls gan šaušanas attālumam, gan precizitātei (Lapiņš 2018, 47, 53).

Trešā stāva līmenī kāpņu telpā atrodas pret dienvidu fasādi vērsta logaila L4-15, kas vienlaikus kalpoja kā šaujamlūka flankējošai vārtu zonas apšaudei. Aila interjerā pārsegta ar ķieģeļu mūra velvīti. Ailā ir saglabāties ieroča balsta koks (augstums – 4 cm, platums – 25 cm, garums – 32 cm) ar caurumu bises āķa iestiprināšanai. Koka elements atrasts 2018. gadā restaurācijas darbu laikā, un līdz šim nav mēģināts veikt tā dendrochronoloģisko datēšanu.

Mazliet augstāk kāpnēs bijusi logaila D3-03 uz remtera zāli A korpusā. Logailai ir lēzena smailloka ķieģeļu mūra pārsedes arka. Remtera interjerā logaila atradies tieši zem velvī. Neparasti, ka ķieģeļu arkas cekulā iemūrēts slēgakmens. Gan akmenim, gan sienai ap ailu zudusi priekšplakne. Ailas iekšējās plaknes bijušas apmetas – par to liecina nelieli apmetuma fragmenti pie aizmūrējuma malām. Domājams, ka aila aizmūrēta vienlaikus ar otrā stāva ieejas pārveidošanu un remtera velvju likvidēšanu. Kāpņu telpā virs šīs logailas izmūrētas vairākas arkas vītņu kāpņu akmens pakāpienu balstīšanai.

Ieeja no kāpnēm trešā stāva telpā sākotnēji veidota bez jebkāda pārejas laukumiņa. Durvju ailai vienā malā saglabājušies aplodas akmeņi un daļa palodas, bet šī konstrukcija ir pārbūves rezultāts. Elementi izmantoti atkārtoti, tādēļ atšķirīga ir to apstrāde, akmens nokrāsa un vērtnes gropes izmēri. Aplodas sāniem izmantoti četri akmeņi. Ailas augstums “gaismā” bijis 186 cm, vērtnes augstums – 193 cm. Aplodas sānos augšējam akmenim ir izvērējums, kas šķērso gropi. Pēc iebūvēšanas esošajā vietā tas daļēji nokalts, lai netraucētu jaunajai vērtnei. Aplodas sānu vidējā akmenī bijis iestrādāts dzelzs kāsis slēdzenes fiksēšanai. Vērtne bijusi pret telpu verama uz labo pusi.

Trešā stāva plānā apaļā telpa ir nedaudz lielāka par otrā stāva telpu. Tām šaujamlūkām, kam ieeja no telpas, velvī ir daļēji pārmūrētas 1938. gadā, lietojot gaišus, oranžus, dedzinātus māla ķieģeļus kaļķu un grants javā.

Vai arī šajā līmenī bijis kamīns (D3-01), nav zināms. Visa siena kamīna zonā pārmūrēta 1938. gadā, veidojot plauktu apmēram ieejas durvju palodas līmenī. Virs tā atrodas niša, kas atgādina kamīnu. Nišas dziļākajā plaknē daļa mūrējuma varētu būt viduslaiku izcelsmes (lieli ķieģeļi ar deguma pazīmēm) un hipotētiski saistāmi ar kamīna dūmkanāla plakni, bet apkārt esošais mūrējums pārveidots, lietojot ķieģeļus, kuru izmēri ir 6,5 × 12,5 × 26 cm. Izveidotās nišas augstums nav loģisks attiecībā pret grīdas līmeni – tā atrodas telpas augšdaļā un līdz ar to ir informatīvi dezorientējoša.

Trešā stāva telpas grīdas konstrukcija bija būvēta no koka, tā nosedzot zemāk esošo velvi. Kopumā konstatējamas septiņas pārseguma siju vietas, kas iestrādātas mūrī līdz 70 cm dziļumā. Siju izmēri šķērsgrīzumā: 29–32 × 29–33 cm.

Šaujammkamera L3-01/02

Šī šaujammkamera ir neliels kvadrātisks kambaris A korpusa pusē un pieejama pa gaiteni, kas ved no šaujammkameras L3-03/04. Lūka nodrošināja flankējošu A korpusa un parhama aizsardzību. Ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtajai kamerai ir divas šaujamlūkas. Zemākā lūka ir lejupvērsta un fasādē redzama zem arkatūras. Stipri bojātā stāvoklī saglabājies oriģinālais vēdināšanas kanāls atrodas virs šaujamlūkām. Lūkām ir lokveida pārsedzes arkas. Kameras aizmugurējā sienā izbūvēta neliela niša. Šaujamlūkas kopā ar lielāko daļu ārsienas rekonstruētas 1938. gadā, izmantojot dzeltenus ķieģeļus.

Šaujammkamera L3-03/04

Ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtajai kamerai ir divas šaujamlūkas, no kurām labajā pusē esošā vērsta lejup. Lūkas vērsums ļāva kontrolēt priekšpils vārtu zonu un liedza uzbrucējiem tuvoties pils grāvim. Vēdināšanas kanāls atrodas tieši velves cekulā pie ārsienas, un tas kopā ar visu ārsienas daļu un pašreizējām lūkām mūrēts 1938. gadā, izmantojot gan dzeltenus, gan sarkanus ķieģeļus cementa javā. Šaujamlūkām ir pusloka pārsedzes arkas. Šķiet, tās veidotas, par analoģu izvēloties blakus kamerā L3-05/06 esošās lūkas. Kameras sānu sienās ir pa nišai. No kameras pa labi ved gaitenis uz L3-05/06. Kreisajā kameras sienā akmeņos ieskrāpēts "A.R.R. 1830" un "CCAS 1830". Interesanti, ka tās pašas personas atstājušas savus parakstus arī R torņa trešā stāva telpā – tur iniciāļi un gadskaitlis ir blakus.

Šaujammkamera L3-05/06

Ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtajai sekļajai kamerai ir divas šaujamlūkas, no kurām labajā pusē esošā vērsta lejup. Augšējai šaujamlūkai saglabājies ozolkoka paliktnis (augstums – 8 cm, platums – 19 cm, garums – 55 cm) ar caurumu ieroča iestiprināšanai. Brūcas novietojums ar vienu sienā neiestrādātu galu ļauj pieņemt, ka tā ievietota sienā vēlāk. Ar dendrohronoloģiskās datēšanas metodi noteikts, ka koks paliktņa izgatavošanai cirsts laika posmā no aptuveni 1538. līdz 1540. gadam (Zunde 2016b, 273). Šaujammkameras aizmugures sienā atrodas niša. Šaujamlūkām ir pusloka pārsedzes arkas. Taisni vērstās lūkas atvere nišas sienā ir ierīkota asimetriski, bet šaušanas virziens vērsti uz priekšpils vārtiem. Ārsienai kopā ar lūkām 1938. gadā veikti fragmentāri labojumi. Virs šaujamlūkām velvē izbūvēts vēdināšanas kanāls. Gaitēņa sienā un kameras sienās starp dolomīta akmeņiem kā ķīlējums izmantoti daudzi mēles dakstiņu fragmenti. Dakstiņiem bijušas trīsstūra formas aizturtašas. Apejas gaitenis turpinās pa labi uz kameru L3-07/08.

Šaujammkamera L3-07/08

Ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtajai trapeces formas kamerai ir divas šaujamlūkas, no kurām labajā pusē esošā vērsta lejup pilsgrāvja aizsardzībai. Tai ir pusloka pārsedzes arka. Augstāk izvietotās šaujamlūkas nišai ir 1938. gadā ar sarkaniem ķieģeļiem mūrēta

smaila, eliptiska arka. Arī sienas daļa virs ailas ir pārmūrēta. Lūkai ir akmens kvadru mūra malas. Ārpusē ailai ir horizontāls izvērsums. Pēc nospieduma javā var secināt, ka šai lūkai bijis masīvs ieroča balsta koks. Augšējās lūkas apšaudes lauks ir plašs un vērsti uz priekšpils teritoriju. Lejupvērstajai lūkai ir no ozolkoka darināts bises paliktnis (augstums – 8 cm, platums – 20 cm, garums – 70 cm) ar caurumu āķim. Tieši virs šīs lūkas kameras velvē saglabājies oriģinālais vēdināšanas kanāls. Šaujammkameras sānu sienās katrā izbūvēta pa nišai šaušanas aprikojumam.

Šaujammkamera L3-09

Līdzīgi kā L3-05/06, šai ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtajai kamerai pieeja ir tikai no gaitēņa. Kamerā ir divas viena virs otras novietotas šaujamlūkas, virs kurām velves cekulā izbūvēts vēdināšanas kanāls. Augšējai lūkai interjerā saglabājusies smailloka arkas pārsedze. Ārpusē pārmūrēta 1938. gadā. Apakšējā lūka ir lejupvērsta, un tai ir pusloka pārsedzes arka. Šī lūka kopā ar ārsienas daļu ir mūrēta 1938. gadā, izmantojot viduslaiku ķieģeļus un vairākus 20. gadsimta ķieģeļus. Šaujamlūkām pretējā kameras sienā izvietota niša.

Kameras velvē konstatējami arī 7,5 cm biezi ķieģeļi. Tā ir atkāpe no tradicionālā viduslaiku ķieģeļu biezuma (8–9 cm) un, domājams, kalpo kā netiešs pamatojums samērā vēlajam torņa pārbūvju datējumam (16. gadsimtā Latvijas teritorijā mūra sienu materiāls kļūst arvien daudzveidīgāks – sāk izmantot sārtu gliemežu dolomītu, mēles tipa dakstiņus un mazāka izmēra ķieģeļus).

Šaujammkamera L3-10/11

Tālāk pa gaiteni atrodas trapeces formas šaujammkamera L3-10/11, kas pieejama arī no telpas. Ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtajai šaujammkamerai ir četras šaujamlūkas, no kurām augšējās ir taisni vērstas, bet apakšējās – lejupvērstas. Šaujamlūkām ir pusloka pārsedzes arkas. J. K. Broces zīmējumā redzams, ka L3-10/11 un tālāk esošajai kamerai L3-12/13 ārsiena bija nobrukusi jau 18. gadsimtā. Nav zināms, vai tās ir 1577. gada pils apšaudes sekas vai bojājumi veidojušies vēlāk.

Visa L3-10/11 ārsiena ar šaujamlūkām un arkatūru ir rekonstruēta 1938. gadā, izmantojot gan dzeltenus, gan sarkanus ķieģeļus. Sienas daļā zem šaujamlūkām iemūrēts kāds stipri erodējies dolomīta akmens kvadrāts, kam nojaušamas kalta profilējuma aprises. Palodzes mūrējumā oriģinālais vēdināšanas kanāls izbūvēts tieši velves cekulā pie ārsienas. Šaujammkameras dziļākajā sienā ir viena niša aprikojumam, bet otra niša izmūrēta ejā uz telpu. Tuvāk telpai esošā velves daļa pārmūrēta 1938. gadā, un tās forma ir pārspīlēti smaila.

Šaujammkamera L3-12/13/14

Ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtajai kamerai ir pieeja tikai no telpas. Šaujamlūkas nišu veido smailloka arka, bet saglabājusies tikai tās augšdaļa (ķieģeļu izmēri: 8–8,5 × 15 × 29–29,5 cm). Vēdināšanas kanāls izbūvēts tieši kameras velves cekulā blakus minētajai lūkas arkai. Divas šaujamlūkas izvietotas viena virs otras, no kurām apakšējā ir lejupvērsta. Šaujamlūkas kopā ar ārsienu mūrētas 1938. gadā no sarkaniem un dzelteniem ķieģeļiem. Katrā šaujammkameras sānu sienā izbūvēta niša. Sienu mūrējumā lielā skaitā izmantoti mēles tipa dakstiņi. Telpai tuvāk esošā kameras velves daļa pārmūrēta 1938. gadā.

CETURTAIS STĀVS

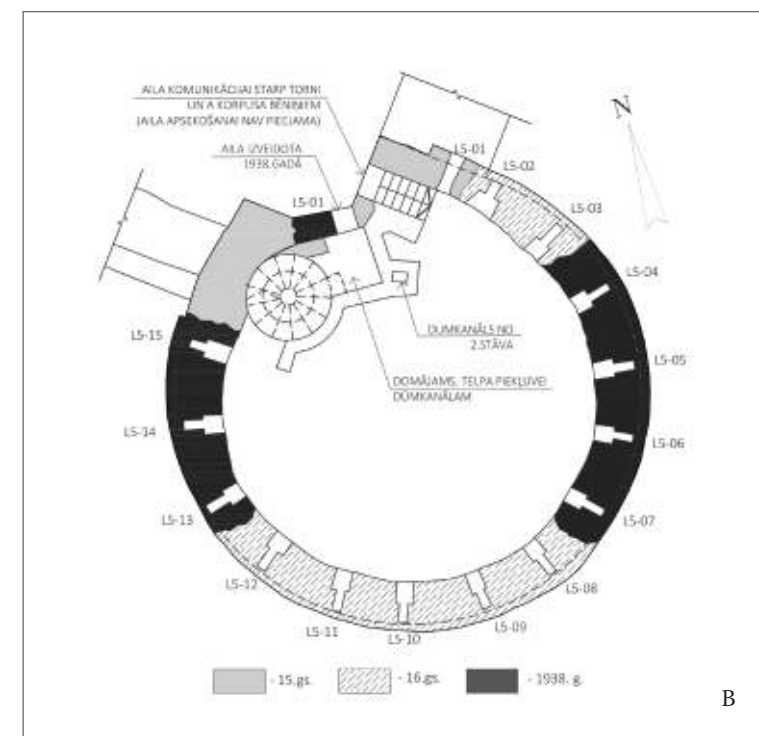
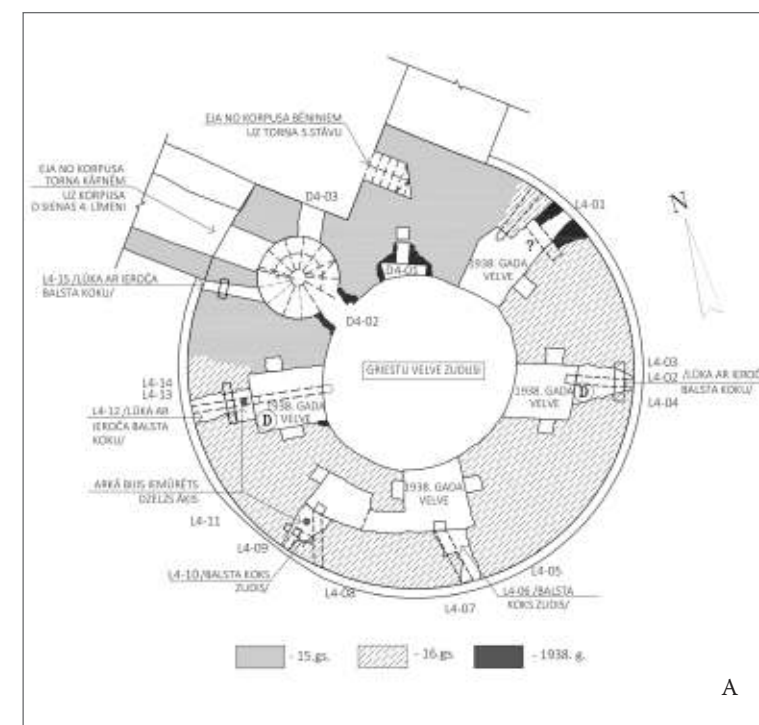
Kāpnēs pa ceļam augšup uz ieeju torņa ceturtais stāva telpā ir durvis uz A korpusa trešā stāva līmeni. Neliels, sienai caurejošs atvērums zem durvju ailes, iespējams, ir kādreizēja sijas vieta. Visticamāk, A korpusa trešajam stāvam ar šaujamlūkām ārsienā nebija nosedzoša pārseguma, proti, tas bija telpiski saistīts ar bēniņiem. Durvju ailei, kas ved no D torņa kāpņu telpas uz A korpusa trešo stāvu, augšdaļa pārmūrēta 1938. gadā. Vai ailā bijusi arī vērtne, vairs nav iespējams noteikt. Arī ieeja no kāpņu telpas torņa ceturtais stāva telpā pārmūrēta 1938. gadā. Telpa ir apaļa, ar piecām šaujamkamerām, no kurām viena (L4-09/10) ir pieejama no blakus esošās kameras L4-05/06 pa gaiteni ārsienā. Telpas sienu priekšplakne ievērojami pārmūrēta 1938. gadā. Īpaši pārveidota dienvidu pusē esošā siena ap ieeju un iespējamo kamīna vietu (D4-01). Tajā izveidota niša, kurā redzams oriģinālais dūmkanāls. "Kamīna" arka un šaujamkameru velves mūrētas 1938. gadā, izņemot kamerā L4-09/10, kur saglabājusies sākotnējā ķieģeļu velve. 1938. gadā plānotā ceturtais stāva remonta darbu aprakstā ir piezīme: "izveidot pēc vēl saskatāmām pēdām sfairisku velvi no ķieģeļiem 1½ ķģ. biezumā" (NKMPA, 1391-139-KM, 132). Velve tā arī netika atjaunota. Pašlaik ceturtajā stāvā oriģinālās velves pēdas mūrējumā vairs nav atrodamas, jo tās nosedz pārveidojumi. Par kādreizēju sfērisku pārsegumu dažviet liecina tikko jaušams sienu slīpums telpas virzienā. Jaunās šaujamkameru arkas mūrētas nosacītā smailloka formā, kas augšdaļā ir ieapaļa. Forma kritizēta jau drīz pēc darbu pabeigšanas, norādot, ka velves rekonstrukcijas gadījumā dažas arkas nāksies pārmūrēt (NKMPA, 1391-139-KM, 130).

Šaujamkamera L4-01

Ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtās kameras šaujamlūkas nišai ir smailloka pārsedze, bet lūkai tā ir pusloka formā. Kameras velve un ārsienas zona ap šaujamlūku mūrēta 1938. gadā. Lūkas apakšdaļā mūrējumā saglabājusies balsta koka vieta. Vēdināšanas kanāls atrodas kameras velves cekulā pie ārsienas. Šaujamkameras sānu sienā iebūvēta niša. Kameras Z stūrim ir slīps mūrējuma posms, kas, iespējams, saistāms ar "kamīna" zonas pārveidojumiem.

Šaujamkamera L4-02/03/04

Kvadrāta formas šaujamkameras smailloka ķieģeļu mūra velve mūrēta 1938. gadā. Šaujamlūkas nišai ir lēzena smailloka pārsedzes arka, mūrēta no dolomīta akmeņiem un dažiem ķieģeļiem. Virs lūkas tieši zem kameras velves ārsienā izbūvēts vēdināšanas kanāls. Lūkai pie ārsienas ir atsevišķs, šaurāks vēdināšanas kanāls. Tā atvērums fasādē vēlāk ir aizmūrēts, izveidojot savienojumu ar lielāko kanālu. Šaujamkameras sānu sienās izbūvētas nišas. Šaujamlūkai daļēji saglabājusies ozolkoka paliktnis (augstums – 23 cm, platums – 26 cm, garums – 137 cm), kam virspusē ir garena rievā ieroča fiksēšanai, kas ļāva bises stobra vietu mainīt, neizceļot no balsta. Būvelementa slīktā saglabātības stāvokļa dēļ tas demontēts un nodots Cēsu Vēstures un mākslas muzeja krājumā (CVMM, CM 122523). Pat ievērojot koksnes rukumu, balsta koka šķērsriezuma dimensijas ir ievērojami mazākas nekā atvērums sienas mūrī. Iespējams, izmantots oriģinālais paliktnis no citas šaujamlūkas, to ievietojot mūra ligzdās vēlāk iepriekšējā koka vietā.

21. att. D torņa ceturtais stāva (A) un piektā stāva (B) plāns
I. Dirveika un I. Martas
zīmējums, 2019

Šaujamlūka L4-05/06/07

Kvadrāta formas šaujamlūkas smailloka ķieģeļu mūra velve mūrēta 1938. gadā. Arī šaujamlūkas nišai ir smailloka pārsedzes arka, kas 1938. gadā remontēta. Uz fasādes šo remontu laikā uz dolomītu kvadriem ieskrāpēti iniciāļi "ID" un "AB". Virs lūkas tieši zem kameras velves ārsienā izbūvēts vēdināšanas kanāls. Katrā šaujamlūkas sānu sienā ir niša. Šaujamlūka paredzēta plašas priekšpils teritorijas aizsardzībai līdz pat 70 m attālumā no D torņa (Lapiņš 2018, 50). Pa labi atrodas gaitenis, kas ved uz kameru L4-08/09/10. Pie ieejas gaitenī ārsienā bijis iestrādāts sastatņu apaļkoks 10–11 cm diametrā. Gaitenī ķieģeļu velve daļēji pārmūrēta 1938. gadā.

Šaujamlūka L4-08/09/10

Ar smailloka ķieģeļu mūra velvi segtās seklās kameras šaujamlūcai ir smailloka nišas pārsedzes arka, kas arī mūrēta no ķieģeļiem. Virs lūkas pie ārsienas izbūvēts vēdināšanas kanāls. Kameras velvē pie cekula atrodas otrs vēdināšanas kanāls. Visticamāk, divu kanālu nepieciešamību noteica šaujamlūkas nelielie izmēri. Domājams, ka divas atveres bija nepieciešamas tāpēc, ka kameras sānu sienā atrodas niša. Šaujamlūkas sānu sienu mūrē-

22. att. Šaujamlūka L4-13 ar vēdināšanas kanālu L4-14. Lūkas arkas cekulā bijis iestrādāts metāla stienis. Saglabājies ieroča balsta koks
A. Opoļska foto, 2021

jumā saglabājušās kādreizējā ieroča balsta koka ligzdas. Šaujamlūkas pārsedzes velvē bijis dzelzs stienis (āķis?). Elementa nozīmi pagaidām nav izdevies noskaidrot. Šī ir viena no vismazāk pārveidotajām D torņa šaujamlūkām. Līdzīgi kā blakus esošā L4-05/06/07, arī šī šaujamlūka domāta plašai priekšpils teritorijas aizsardzībai.

Šaujamlūka L4-13/14

Ar 1938. gadā pārmūrētu smailloka ķieģeļu mūra velvi segtajai kvadrāta formas šaujamlūkai ir pieeja tikai no telpas. Šaujamlūkas nišu veido smailloka arka, kas mūrēta no ķieģeļiem un dažiem akmeņiem. Virs arkas ārsienā izbūvēts vēdināšanas kanāls. Katrā šaujamlūkas sānu sienā atrodas niša. Līdzīgi kā L4-08/09/10, arī te šaujamlūkas pārsedzes velvē bijis metāla stienis (āķis?). Lūkā ir saglabājies ieroča balsta koka paliktnis (augstums – 14 cm, platums – 19 cm, garums – 150 cm), kam virspusē ir 55 cm gara rievā stobra fiksēšanai. Tas ir vienīgais tornī atrastais koka paliktnis, kas izgatavots no priedes. Dendrohronologs Māris Zunde noteicis, ka balsta paliktņa relatīvi jaunākā gadskārta, visticamāk, veidojusies 1485. gadā un, tā kā būvelementa ārējās gadskārtas bija atcirstas, pastāv liela varbūtība, ka arī šis balsts izgatavots ap 1540. gadu (Zunde 2016b, 268).

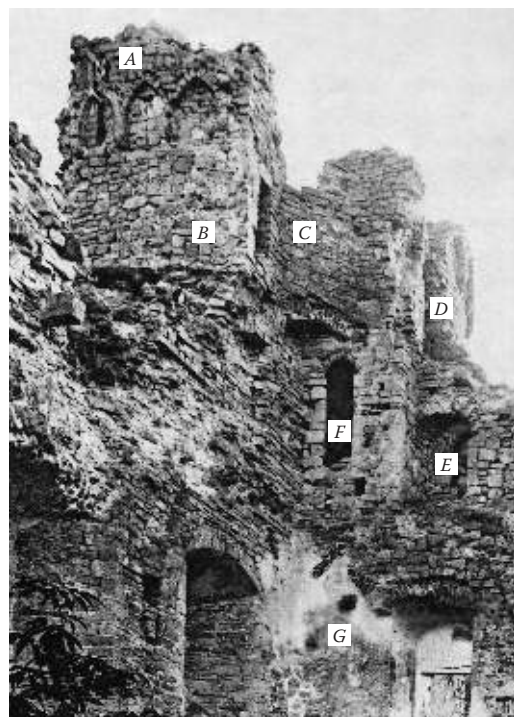
23. att. Skats uz torņa ceturtā stāva šaujamlūkas velvē, kādas tās izmūrēja 20. gadsimta 30. gados. Starp šaujamlūkām redzamas velves ķieģeļu atliekas un grīdas siju vietas. Siena virs šaujamlūkām pārmūrēta 1938. gadā
T. Čiparsona foto, 1958

PIEKTAIS STĀVS

Saskaņā ar 2019. gadā īstenoto projektu rekonstruētās vītņu kāpnes beidzas ceturtajā stāvā. Oriģinālās kāpnes turpinājās augstāk, kur tās izgaismo uz dienvidu fasādi vērsts lodziņš (lūka) L4-15. Blakus tam izbūvēta izeja uz dienvidu ārsienu bēniņu limenī. Ailas pārsedze pārmūrēta 1938. gadā, bet daļēji saglabājies ārsienas mūrējums pie D torņa sienas. Kā redzams senākajos fotoattēlos, siena bijusi apmēram ailas pārsedzes arkas augstumā. Ārsienas turpinājās visā D korpusa garumā līdz R tornim, un tās pazīmes redzamas gan dažādas nosacītības pakāpes Broces zīmējumos, gan vēlāk uzņemtajos fotoattēlos. Sienas augšdaļā noteikti bijušas šaujamlūkas, kas attēlotas arī grafiskā rekonstrukcijā, un tā liek iztēloties, ka skats uz pili no D priekšpils puses kādreiz atšķīrās no šobrīd redzamā (Kalniņš 2017, 30). Katrā ziņā šajā pusē pils jumta dzegas limenis bijis augstāks nekā A korpusa fasādē, kur šajā limenī nekādi mūra savienojumi ar torņa sienu senākajos fotoattēlos nav konstatējami.

Nedaudz augstāk, caur apmēram 70 cm platu ailu, kurai saglabājies akmens sliekšnis, varēja iekļūt nelielā telpā, no kuras bija pieejams kamīna dūmkanāls. Pret kādreizējiem A korpusa bēniņiem vērsta telpas siena 1938. gadā paaugstināta, rekonstruējot nelielu logailu; tolaik, iespējams, vēl bija saglabājusies ailas apakšējā mala. Nelielās telpas funkcija nav zināma. Varbūt te tīrīšanai bija pieejams dūmkanāls? Mazliet augstāk vītņu kāpnes beidzas ar īsu, taisnu posmu, sasniedzot augšējā, piektā stāva limeni.

Pašlaik tā ir vaļēja platforma, bet sākotnēji augšējais limenis bijis telpiski saistīts ar torņa jumta bēniņiem. Sienas augšdaļas fasāde veidota kā konsolveida arkatūras josla ar

24. att. Skats uz D torņa augšdaļas savienojumu ar korpusu pirms 1895. gada.

A – torņa mūru augstākais saglabājies fragments ar trim smailloka arkām. Vidējā ir aila, malējā – šaujamlūka; B – torņa fasāde ar korpusa jumta slīpnes kontūru; C – aila ejai no korpusa bēniņiem uz torņa piekto stāvu; D – aila no korpusa dienvidu puses augšējā, ceturta stāva līmeņa uz torņa kāpņu telpu; E – korpusa trešā stāva šaujamlūkas niša; F – aila no korpusa trešā stāva uz torņa kāpnēm; G – 17. gadsimtā aizmūrēta torņa kāpņu telpas logaila. Kādreizējā remtera pussabrukusī velve nojauca, iebūvēja koka pārsegumu, sienas apmeta (Guleke 1896, F. II, T. VIII, d)

14 lejupvērstām šaujamlūkām katrā otrajā arkā (sk. iepriekš fasāžu aprakstu). Faktiski sienas arkatūrai ir mašikulu joslas iezīmes, tikai arkas ir seklas (30 cm). No torņa piektā stāva bija paredzēta tikai lejupvērstā apšauze, aptverot zonu aiz pilsgrāvja. R. Malvess, atsaucoties uz K. fon Lēvisu of Menāru, minējis arī vertikālas šaujamlūkas virs arkatūras (Malvess 2005, 204). Tā kā lejupvērstas atveres ierobežo redzamību, vertikālu lūku esamība būtu loģiska. Nedaudzos 19. gadsimta otrās puses fotoattēlos šādu lūku pazīmes nav redzamas, jo lielākoties siena nav saglabājusies šādā augstumā. Izņēmums ir taisnais sienas posms pie A korpusa, kur virs arkatūras saglabājusies viena vertikāla aila, – tas acīmredzot ļāvis Lēvisam of Menāram izdarīt secinājumu par augšējām, vertikālām šaujamlūkām visa piektā stāva limenī. Diemžēl labāka kopējā izskata dēļ 1938. gadā šī apmēram 1 m augstā mūra daļa nojaukta. Tātad šodien tikai pēc fotoattēliem iespējams aptuveni rekonstruēt maksimālo D torņa augstumu līdz jumtam.

R. Malvess kritizēja K. fon Lēvisa of Menāra uzskatu, ka slīpi vērstie atvērumi ir šaujamlūkas, kas pieejamas no sienas augšdaļas, uzskatot, ka iekšējā apeja ir pārāk šaura. K. fon Lēvis of Menārs, visticamāk, nevarēja piekļūt torņa augšdaļai un sienas platumu izmērit. Tam šajā kontekstā nav būtiskas nozīmes, jo sienas augšdaļa ar šaujamlūkām bija pieejama no piektā stāva grīdas, kas varēja būt piebērums (klons) vai atsevišķa koka konstrukcija virs ceturta stāva velves. Savukārt R. Malvesa hipotēze, ka atvērumi D torņa augšdaļā domāti, lai “novadītu ūdeņus, kas sakrājušies velvju padusēs torņa jumta bojāšanās gadījumos” (Malvess 2005, 205), uzskatāma par vēsturnieka fantāziju, kam nav nekā kopīga ar loģiku, būvniecību un arhitektūru. Tieši saistībā ar Cēsu pili pieredzējušā un eruditā pētnieka viedokļos atrodams arī otrs kuriozs – hipotēze par moku rīkiem Z torņa pagrabā (Malvess 2005, 197). Šādus atsevišķus gadījumus varētu skaidrot ar R. Malvesa pamatizglītību – viņš bija profesionāls vēsturnieks, nevis būvpētnieks. Šādi pārpratumi gadās arī mūsdienās, kad pārāk brīvi tiek interpretēta informācija, kurā labāk orientējas citas izpētes disciplīnas speciālisti.

Liels sniega un nokrišņu ūdens daudzums iespējams gadījumā, ja torņa vainagojošā daļa veidota kā akmens konuss ar perimetrālu, atklātu aizsargsienu. Līdzīgi kā citviet Ziemeļeiropā, tagadējā Baltijas teritorijā celtajās Vācu ordeņa pilis torņiem mūra konusi bijuši 13. un 14. gadsimtā. Līdz šim Latvijā objektos, attēlos vai citos senos arhīvu avotos nav atrastas liecības par torņu vainagojumu mūra konusa nobeigumu. Tas nenozīmē, ka šāds risinājums būtu izslēdzams; piemēram, tāds varēja būt bijis Turaidas bergfrīdam (Jansons 2007, 29, 31). Nav pamata uzskatīt, ka Cēsu pils D tornis būvēts bez jumta. Pavisam noteikti pēc pārbūves 16. gadsimtā tam bija jumts. Daudzās lejupvērstās ailas ir tipiska mašikulu veida joslas sastāvdaļa un domātas novērošanai un nepieciešamības gadījumā šaušanai.

Diemžēl R. Malvess nav neko tuvāk paskaidrojis par keramikas flīzēm (23 × 23 cm), ar ko esot izklātas augšējās torņa sienas nišu grīdas (Malvess 2005, 204).

No torņa augšējā līmeņa ziemeļu pusē ierīkota noēja tieši uz A korpusa bēniņiem. Aila pārsegta ar masīvu dolomīta kvadru. Ejai daļēji saglabājusies oriģinālie akmens pakāpieni, un tā pārsegta ar smailloka formas pakāpju veida ķieģeļu arkām. Apakšējās trīs arkas remontētas 1938. gadā; augšējās arkas zudušas. Kāpņu ejas augšdaļā torņa Z sienā izbūvēta kvadrātiska aila, kas atjaunota 1938. gadā.

SECINĀJUMI

Balstoties uz līdzšinējiem Cēsu pils būvvēstures pētījumiem, pārskatot rakstītos avotus un kritiski izanalizējot agrāk publicētos spriedumus, iespējams izdarīt vairākus secinājumus, kas pamatojami ar pētījumiem objektā.

1. Izvērtējot arheoloģiskās izpētes materiālus un optiski stimulētās luminiscences datēšanas rezultātus, secināms, ka D tornis celts vienlaikus ar D un A korpusu ārsienām, kas ietver laika periodu 15. gadsimta otrajā un trešajā ceturksnī. Ieeja torņa kāpņu telpā atradās pašā A korpusa remtera zāles stūrī. Velvēti griesti bijuši tikai pagrabam un pirmajam stāvam. Torņa ceturtais un piektais stāvs bija savienots ar bēniņu stāvu. D torņa celtniecības laiku ļautu precizēt detalizēti arheoloģiskie pētījumi A korpusā un ķieģeļu optiskās luminiscences analīzes.

Tādējādi iespējams papildināt līdzšinējo informāciju par ugunsieročiem piemērotu torņu izbūvi Latvijas teritorijā esošajās pilīs, kur par pirmo datēto atskaites punktu tiek minēta 15. gadsimta 40. gados celtā Bauskas pils (Durdiks 2010, 102). Cēsu pils D torņa agrīno izcelsmi raksturo arī tas, ka tam nav paredzētas horizontālās aizsardzības spējas apakšējā līmenī. Saskaņā ar Viduseiropas piļu attīstības jaunākajiem pētījumiem horizontālai aizsardzībai piemērotas nocietinājumu būves aktīvi sāka celt 15. gadsimta otrajā pusē, bet lielos, monumentālos lielgabalu torņus vēl vēlāk – 15. gadsimta beigās un 16. gadsimtā (Ose 2010, 32).

2. Torņa konstrukciju izpētē secināts, ka notikusi plaša pārbūve un torņa atjaunošana. Tādēļ uzmanības vērti ir 1538. gadā sastādīti dokumenti, kuros ziņots par zibens spēriena izraisīta ugunsgrēka (un tam sekojošas eksplozijas) postījumiem kādā Cēsu tornī. Nav precīzi zināms, vai negadījums noticis tieši D tornī, tomēr versiju par D torņa plašāku pārbūvi vai modernizāciju tieši 16. gadsimta 40. gados apstiprina arī dendrochronoloģiskie pētījumi. To rezultāti liecina, ka 16. gadsimta 30. gadu beigās un/vai 40. gadu sākumā izgatavoti vairāki ieroču balsta koki, kas iestrādāti sienās mūrēšanas laikā. Pārbūvju laiks sakrīt ar periodu pēc 1532. gada, kad tapis dokuments, kurā tiek rekomendēts uzlabot Cēsu pils aizsardzības spējas. Precīzas pārveidojumu robežas nav izdevies noteikt, bet domājams, ka šīs pārbūves gaitā atjaunota torņa dienvidu puse no otrā līdz piektajam stāvam, izveidojot pašreizējās šaujamkāpas, arkatūras un iebūvējot velves otrajā un ceturtajā stāvā. Torņa ziemeļu puse ar kamīniem un kāpnēm saglabājusies no sākotnējā būvperioda. Torņa fasādes bijušas krāsotas mālaini sarkanā tonī, ar baltu krāsu izceļot atsevišķas detaļas.

3. Arheoloģiskās izpētes gaitā atrastie torņa sienu fragmenti un pilsgrāvī iekritušās nelietotās lodes liecina par kādu katastrofu, pēc kuras torņa atjaunošana vairs nav notikusi. Munīcija no pilsgrāvja tā arī netika savākta. Torņa sienu nobrukumi varēja notikt pēc pils intensīvas apšaudes aplenkuma laikā 1577. gadā. Pēc Livonijas kara gan politiskie, gan ekonomiskie apstākļi, kā arī izmaiņas militārajā arhitektūrā neveicināja lielo pils torņu atjaunošanu.

4. Hipotēze par “triju Pletenberga torņu celtniecību Cēsu pilī” nosacīti vienā celtniecības periodā D torņa kontekstā nav aktuāla, jo, pirmkārt, nav iespējams pierādīt,

ka hronikā minētie torņi attiecas uz pili, nevis pilsētas aizsardzības sienu; otrkārt, D tornis celts 15. gadsimtā ievērojami agrāk par mestra Voltera fon Pletenberga valdīšanas laiku. Tomēr, pēc šī raksta autora domām, ticamāk, ka minētie torņi būvēti pils aizsardzības spēju palielināšanai, ņemot vērā pils kā mestra galvenās rezidences politisko nozīmi, pilsētas plašās teritorijas mūru objektīvi mazākas aizsardzības iespējas jauno ugunsieroču attīstības laikmetā un pilsētas mūra 14.–15. gadsimtam tipisko kvadrātisko torņu formu (izņemot “Lējēju” torni), kas nav raksturīga 16. gadsimta pirmās puses spēcīgiem, masīviem lielgabalu torņiem.

5. Cēsu pilī 15. gadsimta vidū bijis viens vai vairāki īpaši celti torņi ar cietuma telpu. Droši zināms, ka viens no tiem ir D tornis, kura pagrabā iekārtota īpaša cietuma kamera ar atejas vietu. Šajā cietumā, kam varēja piekļūt tikai caur reprezentablāko pils telpu – remteri, visticamāk, tika ieslodzīti ordeņa varas pretinieki, no kuriem vairums piederēja sabiedrības augstākajiem slāņiem.

6. Augšējā līmenī torņa ārsienai ir pārāk daudz zudumu un pārbūvju, lai būtu iespējams droši rekonstruēt kādreizējo korpusa un torņa jumtu savienojumu. Tomēr torņa ārsienas maksimālo augstumu var tuvināti rekonstruēt pēc vēsturiskajiem fotoattēliem, kuros ziemeļaustrumu pusē redzams mūra fragments virs augšējās arkatūras.

7. 16. gadsimta beigās un 17. gadsimta pirmajā pusē tornim veikti tikai atsevišķi lokāli remontu. Domājams, ka tolaik izmantotas tikai pagraba un pirmā stāva telpas. A korpusa bijušā remtera zāles dienvidu gala interjerā konstatējami pārveidojumi, kuru rezultātā izbūvēts horizontāls koka pārsegums, apmestas sienas un izveidoti jauni logi. Vienlaikus pārveidota ieeja D torņa kāpnēs, to novirzot vairāk uz rietumu pusi. Var izteikt tikai hipotēzi, ka šie darbi veikti pēc 1604. gada, kad notikusi dokumentos minētā eksplozija, kuras dēļ sagrauta “lielā skaistā pils zāle”.

8. 1938. gadā torņa atjaunošana veikta bez rūpīgas projekta dokumentācijas un arhitektoniskās izpētes, zaudējot apjomīgu un nozīmīgu informāciju par torņa būvvēsturi. Īpaši tas attiecas uz ceturto un piekto stāva konstrukcijām, kā arī kamīnu zonu.

Cēsu pils D torņa izpēte apstiprina jau agrāk konstatēto – pils atsevišķu daļu precīzs celtniecības laiks joprojām ir grūti nosakāms, bet, apvienojot dažādas izpētes disciplīnas, iespējams iegūt arvien ticamākus rezultātus.

Cēsu pils kastelas dienvidu pusē atrodas pils vizuāli skaistākais tornis ar izteiksmīgu fasāžu dekoru. Unikāla ir torņa pagrabā īpaši izbūvētā cietuma telpa. Latvijā nav analoģu tik labi saglabātām šaujamkamerām ar to komplicēto uzbūvi, izvietojumu un ieroču balsta kokiem. Līdz ar to Cēsu pils D torni var uzskatīt par izcilu Latvijas viduslaiku militārās arhitektūras meistardarbu, kas celts pārejas periodā no aukstajiem uz ugunsieročiem, bet pārveidots militārās doktrīnas maiņas laikmetā. 16. gadsimta otrais ceturksnis, kad veikta D torņa pārbūve, ir laiks, kad notiek pakāpeniska Eiropas militārās arhitektūras pārorientēšanās uz horizontālo aizsardzību ar zemes vaļņiem un bastioniem. Livonijas piļu modernizēšana un pārbūve atbilstoši ugunsieroču attīstībai iekļaujas kopējā Eiropas fortifikācijas būvju attīstības kopainā (Ose 2010, 35), bet vēsturisku apstākļu dēļ Cēsu pilij šāda attīstība nenotika, jo tā zaudēja savu stratēģisko nozīmi.

Ilmārs Dirveiks

THE ARCHITECTURE OF THE SOUTH TOWER OF CĒSIS CASTLE

Summary

Only in recent years it has been possible to establish the key construction phases of Cēsis Castle, but detailed studies on individual parts of the site and their functions in relation to one another are ongoing. Today, it is the castle's massive towers that leave the greatest impression. This is no coincidence! Towers often have another role - they embody and demonstrate a sense of power and authority. Architecture has always been the best tool for that.

One of the best-known parts of Cēsis Castle – its South Tower – was inaccessible to the public for a long time, as its walls were in a bad state and posed a safety risk to visitors. In 2020, following years of conservation work, it opened again. This article introduces readers to the tower's architecture and its construction history. It is based on the latest research carried out by experts from a range of fields.

The dating of archaeological material allows us to conclude that the South Tower was built at the same time as the external walls of the adjacent ranges – in the second or third quarter of the 15th century. This builds on the existing information regarding the construction of artillery towers at castles in the territory of Latvia where Bauska Castle, built in the 1440s, is considered the first point of reference. The fact that the South Tower has no horizontal defence infrastructure at its lower level is also characteristic of earlier structures. According to the latest studies on the development of castles in Central Europe, such fortifications suitable for horizontal defence began to be built in the second half of the 15th century. Large, monumental cannon towers followed even later – in the late 15th century, and the 16th century.

A study of the tower's structural composition reveals that it was extensively rebuilt and renovated in the 1540s. It is likely that the south side of the tower, from the 2nd to 5th floors, was rebuilt at this time, resulting in the current shooting chambers, arcades, and vaults on the 2nd and 4th floors. The north side of the tower with its fireplaces and staircase dates back to the initial stage of construction. The tower's facades were painted an earthy red, with some details highlighted in white.

Fragments of the tower walls found during archaeological excavations, as well as the unused lead cannonballs retrieved from the moat, testify to a disaster after which the tower was not rebuilt. The tower walls could have collapsed after the intense shelling of the castle during the siege of 1577. Following the Livonian War, political and economic conditions, as well as changes in military architecture, were not conducive to the restoration of the castle's imposing towers.

The renovation of the tower in 1938 was carried out without completing thorough project documentation and architectural research. As a result, extensive and important

information about the tower's construction history was lost. This is particularly relevant to the structures on the 4th and 5th floors, as well as the fireplace area. Research of the South Tower confirms that determining exact dates when separate parts of the castle were built is difficult. However, combining different research disciplines leads to increasingly reliable results.

The tower at the south corner of Cēsis Castle is the most beautiful of the castle's towers and has a vividly decorative facade. Its dungeon is one-of-a-kind in the castles of Latvia. There are no other equally well-preserved shooting chambers in near-by castles with such an intricate design, layout, and authentic gun rests. The tower can therefore be considered an outstanding masterpiece of medieval military architecture in Latvia, built during the transition period from cold weapons to firearms, but modified at the time when military doctrine changed. When the South Tower was rebuilt in the 1540s, European military architecture was gradually shifting towards a horizontal defence style with ramparts and bastions. Livonian castles were modernised and rebuilt in line with the advancement of firearms, which correlates with the overall development of Europe's fortifications. However, due to historical events, Cēsis Castle never witnessed such advances since it ceased to be of strategic significance.

AVOTI UN LITERATŪRA

- Apala 1982 – *Apala Z.* Cēsu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs // ASM 1980/1981. – Rīga, 1982. 5.–12. lpp.
- Apala 1984 – *Apala Z.* Pārskats par 1984. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī. Glabājas LU LVI AMK, inv. Nr. VIAA: 512
- Apala 1985 – *Apala Z.* Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pilī. Glabājas LU LVI AMK, inv. Nr. VIAA: 533
- AR 1910 – *Arbusow L.* (Bearb.). Akten und Rezesse der livländischen Ständetage. Bd. 3: 1494–1535. – Rīga, 1910
- Asaris 2014 – *Asaris J.* Latvijas viduslaiku piļu aizsardzība pieminekļu valdes darbības laikā 1923.–1940. gadā // Latvijas viduslaiku pils VIII. – Rīga, 2014. 46.–70. lpp.
- Broce 2007 – *Broce J. K.* Zīmējumi un apraksti. 4. sēj.: Latvijas mazās pilsētas un lauki. – Rīga, 2007
- Caune 1994 – *Caune M.* Cēsis Livonijas ordeņa laikā: vēsturiskās topogrāfijas problēmas // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1994. Nr. 2, 110.–118. lpp.
- Dirveiks 2002 – *Dirveiks I.* Cēsu viduslaiku pilsdrupu arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija. – 2002. Glabājas CVMM, CM ZA 2908
- Durdīks 2010 – *Durdīks T.* Vēlo viduslaiku aizsardzības sistēma Bauskas pilī // Latvijas viduslaiku pils VI. – Rīga, 2010, 95.–103. lpp.
- Dzenis 2014 – *Dzenis A.* Cēsu pils vēsture. Pieejams: www.pilsvesture.cesis.lv
- Dzenis 2018 – *Dzenis A.* Cēsu pils Vācu ordeņa Livonijas atzara valdīšanas laikā // Cēsu pils raksti II. – Cēsis, 2018. 9.–26. lpp.
- Dzenis 2020 – *Dzenis A.* Cēsu pils poļu un zviedru valdīšanas laikā // Cēsu pils raksti III. – Cēsis, 2020. 9.–28. lpp.
- Enzeliņš 1936 – *Enzeliņš H.* Skats Cēsu pilsētas un novada pagātnē. – Cēsis, 1936

- Guleke 1896 – *Guleke R.* Alt-Livland: Mittelalterliche Baudenkmäler Liv-, Est-, Kurlands und Oesels. – Leipzig, 1896
- Hartmann 1999 – *Hartmann S.* Herzog Albrecht von Preussen und Livland (1534–1540): Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten. – Köln, 1999
- Inventarizācija 1688 – Cēsu pils 1688. gada inventarizācijas protokols / No vācu valodas tulkojis A. Dzenis // Cēsu pils raksti II. – Cēsis, 2018. 211.–227. lpp.
- Jansons 2007 – *Jansons G.* Turaidas pils arhitektūra. 13.–17. gadsimts. – Rīga, 2007
- Kalniņš 2017 – *Kalniņš G.* Cēsu pils ilustrētā vēsture. – Cēsis, 2017
- Lapiņš 2013 – *Lapiņš A.* Cēsu pilsdrupu D torņa konservācija. 1. sēj. – Rīga, 2013. NKMP PDC arhīvs
- Lapiņš 2016 – *Lapiņš A.* Cēsu pilsdrupu D, Z, R, Priekšpils R torņu konservācija. 9. sēj.: Arhitektūra. – 2016. Glabājas NKMP PDC arhīvā
- Lapiņš 2018 – *Lapiņš A.* Cēsu pils aizsardzības spējas 16. gadsimta otrajā pusē laikā // Cēsu pils raksti II. – Cēsis, 2018. 37.–55. lpp.
- Löwis 1890 – *Löwis of Menar K. von.* Schloss Wenden vor 200 Jahren // Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahre 1889. – Rīga, 1890. S. 37–78
- Löwis 1893 – *Löwis of Menar K. v.* Der “lange Hermann” am Schloss zu Wenden // Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahre 1892. – Rīga, 1893. S. 38–40
- Löwis/Bienemann 1895 – *Löwis of Menar K. von, Bienemann F., jun.* Die Burgen der Livländischen Schweiz: Segewold, Treyden, Kremon und Wenden. Zugleich ein Führer durch das Aathal. – Rīga, 1895. S. 52
- Malvess 1995 – *Malvess R.* Arhitektūras un vēstures pieminekļa – ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. I daļa: Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu un Vidzemes novada vēsture I. – Cēsis, 1995. 188.–251. lpp.
- Malvess 1998 – *Malvess R.* Arhitektūras un mākslas pieminekļa – ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. II daļa: Cēsu pils vēsturiskie skati // Cēsu un Vidzemes novada vēsture II. – Cēsis, 1998. 255.–313. lpp.
- Malvess 2005 – *Malvess R.* Ordeņa Cēsu pils rekonstrukcijas problēmas. Vēsturiskās izpētes materiāli // Cēsu un Vidzemes novada vēsture III. – Cēsis, 2005. 173.–222. lpp.
- Ose 1997 – *Ose I.* Ugunsieroču nozīme Viduseiropas piļu arhitektūras attīstībā un tās ietekme Livonijā 15.–16. gadsimtā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1997. Nr. 3, 51.–67. lpp.

- Ose 2001a – *Ose I.* Karls fon Lēviss of Menārs – viens no ievērojamākajiem Latvijas viduslaiku piļu pētniekiem // Latvijas viduslaiku pils VI. – Rīga, 2001. 206.–225. lpp.
- Ose 2010 – *Ose I.* Latvijas viduslaiku piļu pārbūves pēc uguns šaujamo ieroču ieviešanas // Latvijas viduslaiku pils VI. – Rīga, 2010. 8.–40. lpp.
- QG 1862 – Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit. – Reval, 1862. Bd. 2
- Rasiņa 2018b – *Rasiņa M.* Cēsu Viduslaiku pils D torņa fasādes arkatūras polihromās apdares konservācijas programma. – SIA “Aqua Latvija”, 2018. Glabājas NKMP
- Revīzija 1582 – Cēsu pils 1582. gada revīzija // Latvijas viduslaiku pils VII. – Rīga, 2011. 428.–434. lpp.
- Revīzija 1590 – Cēsu pils 1590. gada revīzija // Latvijas viduslaiku pils VII. – Rīga, 2011. 435.–446. lpp.
- Rusovs 1926 – *Rusovs B.* Livonijas kronika / No vācu valodas tulkojis E. Veispals. – Rīga, 1926
- Sehrwald 1913 – *Sehrwald v. G.* Wenden // Jahrbuch der bildenden Kunst in den Ostseeprovinzen. – Rīga, 1913. Jhr. VII, S. 5–54
- Stukmanis 1990 – *Stukmanis I.* D torņa konservācija. – 1990. Glabājas NKMP
- Tuulse 1942 – *Tuulse A.* Die Burgen in Estland und Lettland. – Dorpat, 1942
- Zunde 2016b – *Zunde M.* Jauni dendrohronoloģiskie dati ar Cēsu viduslaiku pils dienvidu torņa būvvesturi // Latvijas viduslaiku pils IX. – Rīga, 2016. 260.–279. lpp.

UDK 904(474.3)

Cēsu pils raksti IV: arheoloģija, arhitektūra, vēsture

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*

Literārā redaktore *Eva Eihmane*

Korektore *Ieva Zarakovska*

Tehniskā redaktore *Elita Egle*

Tulkotāja *Lelde Benķe*

Tulkojumu korektors *Aleks Pluskowski*

Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

Izdevums sagatavots ar
Valsts kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

ISBN 978-9934-8685-3-5

© Rakstu autori, 2022

© Cēsu Kultūras un Tūrisma centrs, Cēsis, 2022

Izdevējs *Cēsu Kultūras un Tūrisma centrs*

Iespiests un iesiets *SIA "Dardedze hologrāfija"*